

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

FILOZOFICKÁ FAKULTA

KATEDRA DĚJIN UMĚNÍ

**GOTICKÁ ARCHITEKTURA
KOSTELA POVÝŠENÍ SV. KŘÍŽE
V KARVINĚ – FRYŠTÁTĚ**

bakalářská diplomová práce

VERONIKA BORSKÁ

Vedoucí práce: Mgr. Petr Čehovský, Ph.D.

Olomouc 2021

Prohlášení

Místopřísežně prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou diplomovou práci vypracovala samostatně pod odborným dohledem mého vedoucího práce a náležitě jsem v ní uvedla veškerou literaturu a zdroje.

Rozsah práce: 66 637 znaků (včetně mezer).

V Olomouci dne 23. června 2021

..... podpis

Poděkování

Chtěla bych poděkovat vedoucímu této bakalářské práce, panu Mgr. Petru Čehovskému, Ph.D., za odborný dohled a podnětné rady, které mi pomohly práci zkompletovat. Dále děkuji pracovníkům Muzea Těšínska, především Mgr. Heleně Macurové za poskytnutí odborných publikací v této nelehké době. Rovněž děkuji Ludmile Raszkové za provedení korektur.

OBSAH

1. Úvod	1
2. Vývoj bádání	2
3. Historie města Fryštát ve 13.–16. století	7
4. Kostel Povýšení sv. Kříže.....	11
4.1 Historie výstavby kostela.....	11
4.2 Architektura.....	15
4.2.1 Lod'	15
4.2.2 Nepravý transept.....	17
4.2.3 Presbytář.....	19
4.2.4 Věž.....	20
4.3 Architektonická skulptura.....	21
4.4 Nástěnné malby v kapli sv. Mikuláše	24
5. Kostel Povýšení sv. Kříže v kontextu soudobé sakrální architektury severní Moravy a Slezska	27
6. Závěr.....	32
Seznam použitých pramenů.....	33
Seznam použité literatury	33
Seznam internetových zdrojů	36
Seznam obrazové přílohy	37
Obrazová příloha	41
Anotace	72

1. Úvod

Předkládaná práce se věnuje gotické architektuře kostela sv. Kříže v Karviné – Fryštátě. Na základě prostudování a sumarizování veškerých dostupných zdrojů k danému tématu se snažím zjistit původní dispozici kostela. Dále se v práci věnuji rozboru dochované architektury a architektonické skulptury středověkého období, k nimž se snažím nalézt jejich stylové paralely a zasadit je do kontextu soudobé sakrální architektury jak regionální, tak i na jiných územích Čech a Polska. V neposlední řadě se v práci snažím určit stavebníka kostela. Práce se opírá o dosavadní vývoj bádání.

Důvodem výběru a zpracování tohoto tématu byl zájem prohloubit si znalosti o gotické sakrální architektuře z mého blízkého okolí, jež bylo ve středověku součástí Těšínského knížectví. Hlavním cílem mé bakalářské práce je provést podrobnou analýzu středověké architektury kostela. Svými možnými hypotetickými předpoklady, vztahujícími se především k architektonické skulptuře, přispět k vývoji bádání kostela Povýšení sv. Kříže.

2. Vývoj bádání

Farnímu kostelu Povýšení sv. Kříže v Karviné nebyla v minulosti věnována přílišná pozornost z hlediska hlubšího zkoumání stavebního vývoje dochovaného středověkého jádra. Od druhé poloviny 19. století práce historiků poskytovaly jen zanedbatelné zmínky o existenci kostela.

Vývoj bádání se ve starším období soustředil především na zjištění historických dat vázaných ke kostelu a na stavební vývoj 16.–19. století. Počínaje Juliusem Bayerem¹, který popsal stavební vývoj kostela, kde se zaměřil především na mladší stavební etapy, jelikož jsou snáze doložitelné písemnými prameny. Taktéž uvedl stručný popis kostela s určením půdorysu ve tvaru latinského kříže. Krátce se zmiňuje také o dochované gotické podobě severní kaple. V textu se opíral o první zmínku o kostele z roku 1376², která pojednává o rozšíření nadace oltáře Božího Těla a sv. Jana Evangelisty v kostele učiněným knížetem Přemyslem I. Těšínským a farářem Janem. Zde je zmíněno, že tato nadace oltáři trvá v kostele od starých časů. Na tomto základě datoval stavbu zřejmě do první čtvrtiny 14. století.

Vincenc Prasek³ poskytuje na konci 19. století téměř zanedbatelné zmínky, kde krátce zmiňuje existenci kostela. V průběhu druhé poloviny 20. století shrnuli základní popis kostela zejména Jiřina Pavlíková⁴, Rudolf Hrubý⁵ a Karel Kuča.⁶ Zaměřili se opět především na mladší stavební etapy kostela. Tyto texty však vývoj bádání středověkého období kostela nijak neobohacují.

Gustav Axtmann⁷ se zmiňuje o přístavení kaple, ve které vévoda Boleslav I. roku 1420⁸ potvrzuje oltářní nadaci. V listině není zmíněno, kde se přesně kaple nacházela.

¹ Julius Bayer, *Denkwürdigkeiten der Stadt Freistadt im Herzogthume Schlesien*, Wien 1879, s. 151–158.

² Listina z 27. září 1376, viz Státní okresní archiv v Karviné [dále jen SOKA v Karviné], fond Archiv města Fryštát [dále jen AM Fryštát], č. listu NAD 19, č. pomůcky 7, inv. č. 1. – Emerich Němec (ed.), *Listinář Těšínska = Codex diplomaticus Ducatus Tiszinensis: Sběrka listinného materiálu k dějinám Těšínského Pobeskydí* [dále jen LT], Díl 1, 1155–1526. Část 1, 1155–1399, č. 94, Český Těšín 1955.

³ Vincenc Prasek, *Dějiny knížetství Těšínského až do roku 1433*, Opava 1894, s. 254–255.

⁴ Jiřina Pavlíková, *Státní seznam nemovitých kulturních památek okresu Karviná*, Ostrava 1985, s. 12.

⁵ Rudolf Hrubý, *Katalog památek města Karviné I*, Karviná 1985, s. 27–33; Uloženo ve SOKA v Karviné.

⁶ Karel Kuča, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku II.*, Praha 1997, s. 826.

⁷ Gustav Axtmann, III. Fryštát za Piastovců in: *K dějinám města Fryštátu*, Fryštát 1924, s. 4. (překlad Rudolf Jan Hrubý)

⁸ Listina z 15. června 1420, viz SOKA v Karviné, fond AM Fryštát, č. listu NAD 19, č. pomůcky 7, inv. č. 3. – Emerich Němec (ed.), LT, Díl 1, 1155–1526. Část 2, 1400–1459, č. 450, Český Těšín 1958.

Podrobnější, avšak ne vždy podložené poznatky vázané k historii a stavebnímu vývoji středověké architektury kostela přinesly publikované články a studie od druhé poloviny 20. století. Počínaje Jindřichem Benatzkym⁹, který prohlubuje bádání o předpoklad, že kostel měl původně rovný trámový strop a že podoba odseknutých patek klenby v severní kapli znamená, že patky zde byly doplněny příporami či konzolemi. Taktéž předpokládá existenci dvoulodní dispozice v kostele již v první čtvrtině 15. století. Zmiňuje, že klenba byla podepřena třemi pilíři uprostřed lodi. Dvoulodní prostor shledává ojedinělým řešením v prostoru Těšínska a analogii hledá ve spišské části dnešního Slovenska. Vznik stavby klade do počátku 14. století, jelikož se opírá o chybný fakt, že tento kostel je zmíněn v listině z roku 1327¹⁰, která potvrzuje lenní závazek Těšínského knížectví zemím Koruny české. Tuto chybnou informaci přejímá také Bedřich Havlíček.¹¹ Rovněž přijímá existenci dvoulodí kostela i zmíněnou analogii s hornouherskou Spiší, kterou rozšiřuje o oblast jižních Čech (Rožmberk), kde se také vyskytují dvoulodní dispozice. Blíže však své mínění nespecifikoval. Oba autoři se zaměřují na středověký stavební vývoj kostela a jeho analogie poměrně zevrubně.

Přesný rok vzniku kostela není doložen písemnými prameny. Dalibor Prix¹², Bohumil Samek¹³ a Dobroslav Líbal¹⁴ se shodují na tom, že kostel byl postaven ve druhé čtvrtině až třetí čtvrtině 14. století. Vycházejí z tehdejší nejstarší písemné zprávy o kostele z roku 1376.¹⁵

⁹ Jindřich Benatzky, Významné stavební památky v Karviné 1 – Fryštátě, in: Magda Plačková – Vilém Plaček et al., *Karviná. Sborník příspěvků k dějinám a výstavbě města*, Karviná 1968, s. 290–291.

¹⁰ Listina z 18. února 1327, viz Národní archiv v Praze, fond Archiv České koruny 1158–1935, inv. č. 119. – Colmar Grünhagen – Konrad Wutke (edd.), *Codex Diplomaticus Silesiae T.22 Regesten zur schlesischen Geschichte 1327–1333*, č. 4617, Breslau 1903, s. 6.

¹¹ Bedřich Havlíček, Stavební památky, pomníky a pamětní desky v Karviné, *Těšínsko: Vlastivědný zpravodaj okresů Karviná a Frydek-Místek XXVIII*, č. 1, 1985, s. 27–30.

¹² Dalibor Prix, Poznámky ke středověké architektuře kostela sv. Kříže (původně P. Marie) v Karviné 1 – Fryštátě, *Časopis Slezského muzea*, série B, XLI, 1992, s. 219.

¹³ Bohumil Samek, *Umělecké památky Moravy a Slezska 2.*, J/N, Praha 1994, s. 130.

¹⁴ Dobroslav Líbal, *Katalog gotické architektury v České republice do husitských válek*, Praha 2001, s. 168.

¹⁵ Němec, LT, (pozn. 2).

Studie Dalibora Prixe¹⁶, o kterou jsem se ve své práci opírala nejvíce a ze které jsem vycházela, přestože jsou dnes některé myšlenky již vyvrácené, rozvádí předchozí domněnky, hlouběji proniká do poznání stavebního vývoje kostela ve středověku, podrobně popisuje jednotlivé prvky gotické architektury, a především se zabývá zajímavou dispozicí kostela. Na základě nálezů klenebních čel v podkroví potvrzuje sdělení zprávy z roku 1521¹⁷ o dvoulodí. Určil, že půdorys tvaru kříže se skládá z nepravého transeptu, ramena jsou připojena k východnímu poli lodí, a nevytváří tak pravé křížení. Půdorys latinského kříže vytvořený pseudotranseptem na tomto základě shledával ojedinělý v oblasti Horního Slezska, Moravy a Čech. Pravděpodobným vzorem pro tuto dispozici půdorysu byl kostel sv. Vojtěcha ve Vratislavi. Tento vliv byl poté přenesen dominikánským řádem do těšínského klášterního kostela Máří Magdalény. Z hlediska další analogie rozvedl jisté souvislosti s kostelem sv. Kříže a Bartoloměje ve Vratislavi.

Studie se poprvé zabývá také architektonickou skulpturou, především pozdně gotickým portálem v západní zdi severní kaple. Neurčuje však jeho vzorové linie. Vyvrací názor, že absence konzol a přípor klenby v severní kapli znamená, že se nedochovaly, nikdy zde nebyly a být neměly. Měly bezpatkový výběh.

Bohumil Samek¹⁸ se vyjadřuje k dochované zprávě z roku 1521¹⁹, v níž je zmíněno, že byl v té době kostel dvojlodní. O tomto mínění není zcela přesvědčen a v určení klenebního rozvržení neshledává jasně určující dochované fragmenty klenebních čel v podkroví. Je nakloněn i jiným dispozičním řešením. Dochované svorníky v podkroví jižní kaple vypovídají o použití žeber klínového profilu s výžlabkem. Ve srovnání se severní kaplí byla žebra subtilnější. Zde naznačuje vznik každé kaple v jiné stavební fázi.

Lucie Augustinková²⁰ objevila v roce 2008 v kostele pozůstatky renesanční tribuny. Zdůvodnila nepřesnosti žebrových linií klenby severní kaple, jelikož v souvislosti s přístavbou tribuny byla v druhé čtvrtině 17. století klenba kaple snížena.²¹

¹⁶ Prix, Poznámky ke středověké architektuře (pozn. 12), s. 210–222.

¹⁷ Listina z 18. června 1521, viz SOKA v Karviné, fond AM Fryštát, č. listu NAD 19, inv. č. 0, pořadové č. 1. – LT, Díl 1, 1155–1526. Část 2, 1400–1459, č. 425, Český Těšín 1958.

¹⁸ Samek, (pozn. 13), s. 130–131.

¹⁹ Němec, LT, (pozn. 17).

²⁰ Lucie Augustinková, Členění sakrálního interiéru tribunami. Sborník příspěvků ze 6. konference stavebně-historického průzkumu uspořádané 5.–8. 6. 2007 v Litomyšli, *Sborník VI*, 2008, s. 127–140.

²¹ Lucie Augustinková, *Sakrální architektura moravskoslezského kraje na přelomu gotiky a renesance* (disertační práce), Dějiny architektury a památková péče FA ČVUT, Praha 2014, s. 99.

Dosavadní poznatky nejstarší vývojové etapy kostela byly sumarizovány v publikaci Král, který létal.²²

Andrea Čeplá²³ rozšířila vývoj badání středověkého období kostela studií zabývajících se nástěnnými malbami ve východní a západní zdi severní kaple. Malby zařadila do let 1450–1460. Popsala ikonografii jednotlivých postav scén a pokusila se určit analogii maleb.

Archeologický výzkum v roce 2012 z podnětu Římskokatolické farnosti v Karviné, zpracováván v rámci plnění výzkumného cíle Národního památkového ústavu Výzkum nemovitých památek v České republice, přinesl cenné poznatky ve stavebním vývoji, které byly obohaceny rovněž o objevy během restaurování nástěnných maleb akademickou malířkou Romanou Balcarovou. Společně tak došlo k celkovému propojení předchozích zjištění s novou nálezovou situací. Zásadní poznatky byly popsány Daliborem Prixem a Markem Kieconěm.²⁴ Především došlo k potvrzení přístavby jednotlivých kaplí v jiných časových obdobích, tudíž netvořily nepravou příčnou loď od samého počátku vzniku stavby. Díky nálezům fragmentů klenebních žeber a fiály, druhotně použité jako stavební materiál v klasicistní sakristii z počátku 19. století, se podařilo nastínit nové předpoklady o gotickém vzhledu kostela. Na základě nově nalezených písemných pramenů se objevila možná hypotéza určení vzniku kostela již do první čtvrtiny 14. století.²⁵

²² Lucie Augustinková, Karviná – Fryštát, Kostel Povýšení sv. Kříže, in: David Majer (ed.), *Král, který létal. Moravsko-slezské pomezí v kontextu středoevropského prostoru doby Jana Lucemburského* (kat. výst.), Ostrava 2011, s. 242–243.

²³ Andrea Čeplá, Nově objevené cykly nástěnných maleb v kostele Povýšení sv. Kříže v Karviné – Fryštátě, in: Helena Dáňová – Klára Mezihoráková – Dalibor Prix (edd.), *Artem ad vitam: kniha k poctě Ivo Hlobila*, Praha 2012, s. 46–56.

²⁴ Dalibor Prix – Marek Kiecoň, Záchranný archeologický výzkum u kostela Povýšení sv. Kříže v Karviné 1 – Fryštátě v roce 2012, *Těšínsko*, LXII, č. 2, 2019, s. 73–74, s. 82–83.

²⁵ Listina z 8. dubna 1326, viz Biblioteka Cyfrowa Uniwersytetu Wrocławskiego. – *Katalog rękopisów dawnej Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu tzw. katalog Göbera*, sv. 23 (I O 1–75), I O 20, s. 52.

V rámci plnění výzkumného cíle vznikla také nálezová zpráva zabývající se klenbou severní kaple. Proběhla detailní fotografická dokumentace jednotlivých částí klenby a bylo potvrzeno snížení klenby ve druhé čtvrtině 17. století. Taktéž bylo zjištěno, že kaple severní i jižní kaple vznikly v jiných stavebních etapách kostela.²⁶

Z důvodu relativně malého množství dochovaných architektonických pozůstatků v kostele lze jen hypoteticky určit zaniklou slohovou hodnotu přestaveb. Všechny tyto zmíněné základní body vývoje bádání rozvíjím v následném textu. Podrobnějším popisem a analýzou kostela z gotické doby se nezabývá příliš mnoho literatury. Z tohoto důvodu se opírám především o dvě stěžejní publikace²⁷, ze kterých vycházím nejvíce a odkazuji se na ně napříč celou prací.

²⁶ Andrea Čeplá, *Farní kostel Povýšení sv. Kříže v Karviné – Fryštátě, Dokumentace žebrové klenby v kapli sv. Mikuláše*, 1. díl, 2012, 4–15; Nálezová zpráva operativního průzkumu a dokumentace.

²⁷ Prix, *Poznámky ke středověké architektuře* (pozn. 12), s. 210–222; Prix – Kiecoň, (pozn. 24) s. 73–88.

3. Historie města Fryštát ve 13.–16. století

Fryštát je původním středověkým městem nacházejícím se na území bývalého Těšínského knížectví. Leží na pravém břehu řeky Olše a je obklopen sousedními městy, Český Těšín, Frýdek-Místek, Bohumín, a polskými městy Skočov a Strumeň. Dnes je toto historické jádro městskou částí statutárního města Karviná.²⁸

Po smrti knížete Vladislava I. Opolského z rodu Piastovců pravděpodobně v roce 1281 došlo k předem dohodnutému rozdělení Opolského knížectví mezi jeho syny. Měšek, nejstarší ze synů, se v roce 1290 stal zakladatelem nově vzniklého Těšínského knížectví. Hlavním centrem území se stalo město Těšín. Fryštát se stal druhým nejvýznamnějším sídelním městem větve těšínských Piastovců.²⁹

O přesné době založení Fryštátu jako města nemáme žádné dochované listinné prameny. Z doby kolem roku 1305 pochází nejstarší spolehlivý doklad o existenci Fryštátu. Jedná se o rukopis Registrum Wyasdense, tzv. Újezdský rejstřík³⁰, kde je Fryštát uveden pod názvem Freyenstat in Roy, v překladu Fryštát v Ráji. V rejstříku nebyl označen přímo jako město, spíše jako městská osada.

Doklad o významném postavení Fryštátu, hned po Těšinu, jako zeměpanského města knížectví spolu se Skočovem, Bílskem a Jamnicí nese listina těšínského knížete Kazimíra I. z roku 1327³¹, ve které je uznána svrchovanost krále Jana Lucemburského. Ten v listině³² téhož roku potvrzuje lenní závazek Těšínska, a to se stává součástí zemí Koruny české. Až v této listině je Fryštát spolehlivě a zřetelně uveden jako město přední komunity Těšínského knížectví pod samostatným názvem.

²⁸ Kuča, (pozn. 6), s. 819–820, 827.

²⁹ Od roku 1281 spravoval kníže Měšek také oblast Ratibořska, kterou v roce 1290 dal nejmladšímu z bratří, Přemyslovi. Měšek si ponechal Těšínsko, kde tímto aktem došlo k přesunu centra nového území z Osvětimi na centrum v Těšíně; Irena Korbelářová – Rudolf Žáček, *Těšínsko – země Koruny české*, Český Těšín 2008, s. 32–33.

³⁰ Jedná se o rejstřík desátků z doby okolo roku 1305, odevzdaných do center hospodářské správy vratislavského biskupství. Celý rukopis se všemi rejstříky nese název *Liber fundationis episcopatus Vratislaviensis*; H. Markgraf – J. W. Schulte (edd.), *Codex Diplomaticus Silesiae T. 14 Liber Fundationis Episcopatus Vratislaviensis*, Breslau 1889, s. 201 – <http://www.dokumentyslaska.pl/cds%2014/liber.html>, vyhledáno 5. 1. 2021.

³¹ Grünhagen – Wutke, (pozn. 10).

³² *Ibidem* č. 4621, s. 7; Rukopis Jana Lucemburského byl vydán 23. února v Bytomi.

Lokace města pravděpodobně proběhla v přímé souvislosti se vznikem Těšínského knížectví v roce 1290. Je pravděpodobné, že než byl Fryštát lokován na město, jeho vývoji předcházela předlokační osada. V úvahu přichází dnešní Staré město u Fryštátu.³³ Pokud byla tato oblast původní lokací Fryštátu, jeden z důvodů přesunu městského sídliště do místa nynějšího Fryštátu by byla výhodnější poloha nacházející se na vyvýšenině. Staré město u Fryštátu je situováno v nížině poblíž řeky Olzy.³⁴

Souvislost s Rájem, jimž je doplněn název městské osady v nejstarší dochované zprávě, zřejmě znamená, že v období vzniku rejstříku, kolem roku 1305, město teprve vznikalo, a v rámci probíhající translace do výhodnějších poloh směřoval posuv obývané části na území do příměstské vesnice Ráj. Pozemky, které se v Ráji rozkládaly, zaručovaly obživu prvních fryštátských měšťanů. Tyto hypotézy ale zůstávají ve fázi domněnek. Výše zmíněná listina z roku 1327 zachycuje fázi, kdy je lokace města již vytvořena.³⁵

Již od konce 14. století se Fryštát územně rozrostl a byl obehnan fortifikací. Během husitských válek nebylo město postiženo nájezdy vojsk, především díky náboženské neutralitě vládnoucího těšínského knížete Boleslava I. Jako jedno z mála měst ve Slezsku si zachovalo během této doby hospodářskou prosperitu. Význam města jako sídla těšínských Piastovců vzrostl především v 15. století. V roce 1442 převzal správu Fryštátu Boleslav II. a trvale přesídlil na fryštátskou rezidenci³⁶, jejíž součástí byl také kostel Povýšení sv. Kříže. V roce 1447 udělil městu tzv. Bolkovo privilegium³⁷, čímž se zasloužil o jeho ekonomický rozvoj.

³³ Jaroslav Bakala, Staré Město a založení Fryštátu, *Časopis Slezského muzea*, série B, XXV, 1976, s. 33–35.

³⁴ Vincenc Prasek předpokládal, že předlokační osadou Fryštátu bylo Staré město u Fryštátu, které tehdy neslo název Čula. Jaroslav Bakala tento názor se ztotožněním oblastí se jménem Čula vylučuje. Název Čula ztotožňuje nejpravděpodobněji s Těrlíckem. Srovnej Vincenc Prasek, *Dějiny knížectví Těšínského až do roku 1433*, Opava 1894, s. 98. – Bakala, *Staré Město a založení Fryštátu*, (pozn. 33), s. 35.

³⁵ Bakala, *Staré Město a založení Fryštátu*, (pozn. 33), s. 43–47. Srovnej Jaroslav Bakala, Zrod středověkých měst v západním Těšínsku, in: *Moravskoslezské pomezí v proměnách 13. věku. Výbor z článků a studií*, 2002, s. 477.

³⁶ Fryštátská rezidence je komplex, jenž tvořil jeden ucelený areál. Od poloviny 15. století se stal jedním ze středověkých rezidenčních sídel slezského vládnoucího rodu Slezských Piastovců a později vzniklé těšínské větve. Po polovině 20. století byl rozdělen na dvě samostatně se dále rozvíjející části – knížecí zámek a farní kostel. O přesném vzniku tohoto knížecího zámku se nedochovalo dostatek informací.

³⁷ Listina z 2. prosince 1447, viz SOKA v Karviné, fond AM Fryštát 1377–1938, č. listu NAD 19, č. pomůcky 7, inv. č. 4. „Tato listina obsahuje rozšíření městských práv, případně potvrzení již dříve nabytých zvyklostí udržovaných městských pravomocí. Podobná, v některých bodech úplně stejná privilegia mělo město Těšín od roku 1416.“ Viz Axtmann, (pozn. 7), cit. s. 3.

Největší hospodářský a stavební růst, tzv. zlatý věk města, je datován do let 1470–1590.³⁸ Tento rozvoj přinesla vláda těšínského knížete Kazimíra II. Město Fryštát v té době zakládalo velké množství veřejných budov, a především výstavní radnici, kde byl vykonáván soud.³⁹ Fryštát se nacházel na významné křižovatce obchodních cest, procházel tudy obchod se solí z Věličky, a rovněž byla touto cestou umožněna doprava měděné rudy ze Slovenska přes Těšín do Vratislavi. Tato strategická poloha měla zásluhu na rozvoji obchodu a řemesel, zejména soukenictví.⁴⁰

V roce 1511 bylo město postihnuo velkým požárem, který zničil takřka vše. Kazimír II. z tohoto důvodu udělil městu nová privilegia, z čehož vyplývalo prominutí placení dávek, aby podpořil rychlejší stavební obnovu.⁴¹

Po smrti těšínského knížete Václava II. v roce 1524 zde nebyl žádný mužský potomek, jenž by pokračoval v těšínské linii. Měsíc po Václavově smrti porodila jeho manželka Anna Braniborská pokračovatele rodu Václava III. Adama. Právě narozenému dědici rodové linie určil jeho dědeček (Kazimír II.) poručníka, který bude řádně spravovat svěřený majetek. Václavovým regentem se stal moravský zemský hejtman Jan IV. z Pernštejna, v roce 1528 poručníkem, po smrti Anny Braniborské v roce 1539 se stává samotným poručníkem, a v podstatě vlád Těšínskému knížectví až do roku 1545 do nástupu Václava III. Adama na trůn. Vládu přesunul z Těšína do fryštátské rezidence. Jeho motivací stát se regentem podpořil zasnoubením malého Václava III. Adama s dcerou Jana IV. z Pernštejna Marií.⁴²

³⁸ Bayer, (pozn. 1), s. 31.

³⁹ Korbelařová – Žáček, (pozn. 29), s. 93.

⁴⁰ Andělín Grobelný, Vznik a počátky Karviné, její vývoj do roku 1920, *Těšínsko: Vlastivědný zpravodaj okresů Karviná a Frýdek-Místek XXVIII*, č. 1, 1985, s. 8.

⁴¹ Korbelařová – Žáček, (pozn. 29), s. 94.

⁴² *Ibidem* s. 96–98; Roku 1516 byl Jan IV. z Perštejna nejbohatší šlechtic v Čechách a na Moravě, majetkem disponoval mnohem větším než byl majetek Kazimíra II., 6x větší.

V roce 1560 nastoupil na trůn těšínský kníže Fridrich Kazimír, který v roce 1564 opět přeložil své sídelní město z Těšína do Fryštátu, odkud začal vládnout. Kazimír po své smrti v roce 1571 zanechal spoustu dluhů, a protože v tuto dobu nebyl další pokračovatel rodu, znovu se ujal vlády Kazimírův otec Václav III. Adam.⁴³

V rámci splacení dluhů rozprodal některé knížecí statky. Fryštátské panství se takto rozpadlo na menší části, z nichž největší odkoupil v roce 1572 těšínský zemský hejtman a bývalý piastovský maršálek Václav Cigán ze Slupska.⁴⁴ Od tohoto roku se Fryštát stává menším stavovským panstvím, jež se skládalo z města Fryštátu a ze vsí Orlová, Ráj, Darkov, Bonkov, Staré Město, Koukolná, Závady, Petrovice a Louky. Definitivně tak přestalo být v državě Těšínského knížectví a dostalo se do vlastnictví šlechty.⁴⁵

⁴³ Ibidem s. 113–114; bratr Fridricha Kazimíra Adam Václav se narodil tři roky po jeho smrti v roce 1574. Usedl na trůn až v roce 1595. Do roku 1579 vládl jeho otec Václav III. Adam.

⁴⁴ Ibidem s. 114–115; Statut nižších stavovských panství získaly kolem roku 1572 také Frýdek a Bílsko.

⁴⁵ Grobelný, (pozn. 40).

4. Kostel Povýšení sv. Kříže

4.1 Historie výstavby kostela

Kostel Povýšení sv. Kříže se nachází v městské části Karviná – Fryštát při srázu v jihozápadním nároží historického centra Fryštátu. Do roku 1805 byl kostel zasvěcen Nanebevzetí Panny Marie.

Prameny určující přesnou dataci vzniku kostela zcela chybí. Prvotní badatelé zabývající se fryštátským kostelem se ve 20. století shodují v dataci jeho dochovaného středověkého jádra a vznik kladou do druhé čtvrtiny 14. století (1325–1350).⁴⁶ Avšak nedávno publikovaná písemná zpráva z roku 1326⁴⁷ pomohla s opatrností zařadit vznik stavby již do první čtvrtiny 14. století. Jedná se rovněž o novou nejstarší dochovanou zmínku o kostele.

Listina pocházející z 8. dubna 1326 pojednává o Ondřeji, opolském arcijáhnovi a kanovníkovi katedrální kapituly ve Vratislavi, který píše správcům farních kostelů, mezi nimiž je zmíněn správce fryštátského kostela Friczko, aby ve svých kostelích přečetli a zveřejnili znění papežského mandátu a listiny hnězdenského arcibiskupa Janislava z 19. února 1326, které se týká podmínek pro vykonávání zповědi v konventech dominikánů v polských diecézích. Ondřej, jakožto arcijáhen svěřených obvodů, tedy také těšínského obvodu, měl nepochybně povědomí o stavu sakrálních staveb, a proto je zde předpoklad, že již roku 1326 byl fryštátský kostel dostavěn a musel být běžně provozován. Respektive v roce 1325, a to z toho důvodu, že v zimním období od 16. října do 24. se ve středověku obvykle nestavělo.⁴⁸

Z hlediska historie výstavby je nutno dodat, že půdorys a vzhled kostela je podmíněn postupným vývojem doby, kde mimo středověké jádro kostela daly kostelu dnešní podobu zejména mladší stavební období.

⁴⁶ Prix, Poznámky ke středověké architektuře (pozn. 12), s. 219; Libal, (pozn. 14), s. 168; Samek, (pozn. 13), s. 129–130.

⁴⁷ viz (pozn. 25).

⁴⁸ Prix – Kiecoň, (pozn. 24) s. 81–83.

V 1. polovině 14. století již bezpečně víme, že kostel stál. Původní podoba jeho dispozice se skládala z obdélné nezaklenuté lodi⁴⁹ a užšího delšího presbytáře orientovaného na východ. Půdorys presbytáře je tvořen téměř čtvercovým polem a závěrem ve tvaru pěti stran osmiúhelníku. Obvodové zdivo doplněné vnějšími opěráky se intaktně dochovalo, avšak některé opěráky jsou z této stavební fáze již zastavěny mladšími přístavbami.

V následující fázi výstavby kostela byly k východnímu poli loď dodatečně přistavěny ze severní i jižní strany dvě kaple jevící se dnes jako nepravá příčná loď. [10–11] Nález dilatační spáry označující přechod mezi zdivem opěráku lodi a jižní kaple, objeven během archeologického výzkumu v roce 2012, spolu s nálezem dilatační spáry uvnitř severní kaple během restaurování nástěnných maleb v letech 2010–2012 tento fakt potvrdily.⁵⁰ [12]

Datace výstavby severní kaple spadá do druhé poloviny až třetí třetiny 14. století, jak naznačují seřiznuté patky klínových žeber na rozhraní polí seřazených vedle sebe.⁵¹

Vznik jižní kaple spadá do obtížně datovaného období. Ve vizitačním protokolu⁵² z roku 1652 je zmíněna Moravská kaple jako nejmladší přístavba kostela nacházející se u severní zdi presbytáře, postavena roku 1611. [13–14] Jižní kaple podle tohoto úsudku musela být postavena někdy po dostavění lodi a před rokem 1611, v rozmezí druhé poloviny 14. století a konce 15. století. Jižní kaple by se s opatrností dala ztotožnit s kaplí zmíněnou v písemné zprávě z roku 1420.⁵³ V tomto časovém období byly takto čteně doplněny kaple v řadě městských kostelů ve Slezsku, například jižní kaple kostela sv. Alžběty ve Vratislavi nebo kaple sv. Antonína (dnes sv. Josefa) farního kostela Panny Marie v Uničově. Kostely jeví i podobné uspořádání ve formě pětibokého závěru presbytáře položeného směrem k jihu. Tyto argumenty přibližují pravdivost ztotožnění jižní kaple s kaplí z roku 1420. Bohužel její umístění nebylo nikde popsáno. Pokud by tomu tak bylo, přístavba kaple by byla zasazena do období před rokem 1420. Její vznik by byl podmíněn spoluprací Boleslava II. Těšínského a kněze Petra Hoberka.⁵⁴

⁴⁹ Prix, Poznámky ke středověké architektuře (pozn. 12), s. 217; Prix předpokládá, že v původní fázi měl kostel rovný strop.

⁵⁰ Prix – Kiecoň, (pozn. 24), s. 73–77.

⁵¹ Ibidem, s. 75, 80.

⁵² Josef Jungnitz (ed.), Veröffentlichungen aus dem Fürstbischöflichen Diözesan-Archiven zu Breslau. Bd 2. Visitationsberichte der Diözese Breslau. Archidiakonat Oppeln, Breslau 1904, s. 212.

⁵³ Listina z 15. června 1420, viz SOKA v Karviné, AM Fryštát, č. listu NAD 19, č. pomůcky 7, č. inv. č. 3. – LT, Díl 1, 1155–1526. Část 2, 1400–1459, č. 450, Český Těšín 1958; Jedná se o fundační listinu vydanou knížetem Boleslavem I. Těšínským, zmiňuje vévodskou „novou“ kapli u kostela a v ní situované oltáře, ale nespécifikuje, kde přesně se nachází.

⁵⁴ Prix – Kiecoň, (pozn. 24), s. 79–80, 87.

Roku 1511 postihl Fryštát požár, který zasáhl také městský kostel. To mělo za následek jeho přestavbu. V letech 1515–1530 proběhla stavba hranolové kostelní věže situované do místa sevřeného západním bokem severní kaple a severní zdi lodi. [15–16] Ve stejné době došlo ke zbudování samostatné válcové věžičky s vřetenovým schodištěm mezi severozápadní opěrák lodi a hranolové věže. [17] Vstupní, západní strana lodi byla doplněna strmým stupnicovým štítem. V souvislosti se stavbou věže bylo zvýšeno obvodové zdivo lodi a presbytáře o zhruba dva metry, což mimo jiné dokládá horizontální nerovná spára nacházející se vně kostela nad opěráky v presbytáři. Nadstavbová zeď je provázaná se zdivem horní části věže v přilehlém úseku a dokládá tak relativní datování přestavby lodi a presbytáře kolem roku 1515.

Dochovaná zpráva z roku 1521⁵⁵ dokládá fakt, že se uprostřed lodě kostela nacházel pilíř. Zpráva blíže nespecifikuje přesné umístění pilíře v kostele. Lze tedy usuzovat, že po požáru byl během přestavby prostor lodi zaklenut klenbou, s dodnes neznámými vzorci a detaily, a přeměněn na dvojloď. Tento předpoklad byl potvrzen Daliborem Prixem, který našel v podkroví nad klenbou z 19. století pozůstatky dvou dvojic užších, ostře lomených klenebních čel na západní a východní zdi, což naznačuje klenební schéma dvoulodí.⁵⁶

Přestože předmětem mé práce je pouze středověká vývojová fáze kostela, chtěla bych pro úplnost ve stručnosti doplnit mladší stavební vývoj až do dnešní doby.

V roce 1611⁵⁷ byla přistavěna Moravská kaple⁵⁸ (později kaple sv. Jana Nepomuckého), která v době svého vzniku plnila funkci sakristie. Je vsazena do místa sevřeného severní zdí presbytáře a východní zdí severní kaple. Obdélná pětiboká kaple svým půdorysem se shoduje s presbytářem, mírně však před linií jeho závěru předstupuje. [18–19]

V roce 2008 objevila Lucie Augustinková pozůstatky pozdně renesanční tribuny či panské oratoře, které svým vznikem korespondují se vznikem Moravské kaple. Nacházejí se v podkroví nad klenbou severní kaple. Z důvodu umístění tribuny byla klenba severní kaple snížena a obvodové zdi nadstaveny, což dokládá prohlídka podkroví. Prostor nad severní kaplí osvětlovalo ze severu dnes již zazděné hrotité okno. Ve východní zdi podkroví severní kaple se ze strany vně Moravské kaple nachází trojice zazděných segmentově završených otvorů. Tribuna nebyla nikdy dokončena, jelikož se v průběhu let záměr stavebníka změnil.⁵⁹

⁵⁵ Němec, LT, (pozn. 17).

⁵⁶ Prix, Poznámky ke středověké architektuře (pozn. 12), s. 212–213.

⁵⁷ Lucie Augustinková představila jiné čtení poškozeného letopočtu v záklenku ostění východního okna osového okna presbytáře, zmiňuje, že se nemusí jednat o rok 1611, ale 1617, což může naznačovat dokončení kaple; Augustinková, Karviná – Fryštát, (pozn. 22), s. 243.

⁵⁸ Moravskou kapli nechal v kostele zřídit rod Cigánů ze Slupska, z důvodu konání mší pro valašské přistěhovalce, tzv. Slezské Valachy, vedené v moravském jazyce. Fryštátští obyvatelé se účastnili německých mší v kostele; Roman Lindner, *Gotický hrad Fryštát v Karviné, Slezská rezidence českého království*, Karviná 2020, s. 51.

⁵⁹ Augustinková, Členění sakrálního interiéru, (pozn. 20) s. 133–134; Andrea Čeplá, Nově objevené cykly (pozn. 23), s. 48.

V roce 1791 opět postihl město požár. V návaznosti proběhla rekonstrukce kostela, kde byly odstraněny staré části klenby lodi, presbytáře a jižní kaple a byly nahrazeny novými. Soudobá okna se nedochovala; lomená, oboustranně špaletová okna jsou upravena zřejmě v původním stylu. Krov kostela je dendrochronologicky datován dobou smýcení do let 1780–1781. Krov byl zřejmě vyhotoven až po požáru z dříve připraveného dřeva.⁶⁰

Roku 1792 se stal panský rod Larisch-Mönnichů majitelem Fryštátu. Kostel byl v roce 1805 zasvěcen Povýšení sv. Kříže a znovu vysvěcen.

Pod vedením rodu došlo během první čtvrtiny 19. století k přístavbě obdélné klasicistní sakristie vsazené do kouta sevřeného jižní zdi presbytáře a východní zdi jižní kaple. Mezi gotické opěráky presbytáře byly vloženy otevřené kaplice. Vchod do Moravské kaple doplnila ze severní strany předsíň. Také západní průčelí lodi bylo obohaceno o předsíň s převýšenou střední pasáží. Těmito prvky dostal kostel svou konečnou podobu.⁶¹ [20–21]

⁶⁰ Augustínková, Karviná – Fryštát, (pozn. 22) s. 243; Výzkumná zpráva – Tomáš Kyncl, *Dendrochronologické datování krovů kostela Povýšení svatého Kříže*, Brno 2005, s. 1–3.

⁶¹ Prix, *Poznámky ke středověké architektuře* (pozn. 12), s. 212.

4.2 Architektura

4.2.1 Lod'

Ze středověkého období se intaktně dochovalo obvodové zdivo podélné lodi spolu se třemi jednou odstupněnými opěrnými pilíři obdélného průřezu, dnes s obnovovanými pultovými stříškami. Lod' je složena ze tří příčně položených polí, a v nejstarší stavební fázi byla zřejmě opatřena rovným stropem bez zaklenutí. Zdi lodi byly po požáru a v souvislosti se stavbou věže okolo roku 1515 zvýšeny. V rámci rekonstrukce také došlo k vytvoření východní zdi ve střední části lodi a v ní byl vyklenut triumfální oblouk z cihel. [22–23] V jižní zdi na rozhraní západního a středního pole lodi se dochovalo lůžko pro konzolu.

Dalibor Prix předpokládá, že klenbu nesly římsové konzoly. Nálezem klenebních čel v podkroví nad mladší klenbou z 19. století bylo snáze určeno možné schéma lodi. Vysoce postavenou pozdně gotickou klenbu lodi dokládají fragmenty klenebních čel v podkroví lodi. Klenební čela byla odhalena na všech čtyřech obvodových zdech včetně nově vytvořené zdi s triumfálním obloukem. Ve východních koutech lodi se dochovaly zbytky klenebních kápí.⁶² „Nález dvou dvojic užších, ostře lomených klenebních čel, dokazují sdělení již zmíněné zprávy z roku 1521 o dvoulodí.“⁶³

⁶² Ibidem, s. 213.

⁶³ Ibidem, cit. s. 213.

Archeologický výzkum zde opět přispěl k poznání středověkého vzhledu kostela, a to nálezem zazděného portálu v ose jižní zdi lodi. [24] Užitím nízkých novověkých cihel pro zadržku je zřejmé, že tento vstup fungoval až do přelomu 18. a 19. století. Nad vstupem se nachází fragmenty segmentového odlehčovacího kamenného pasu. Z ostění portálu zůstaly v původní pozici jen dvě profilované pískovcové patky s dovnitř ubíhajícím hraněním (šikmo seříznuté na hranách), nacházející se pod úrovní novodobého soklu kostela, tedy patrně v úrovni základového zdiva. To, že tento zazděný portál náleží středověkému období, dokazuje provázání soklu portálu a odlehčovacího pasu s okolním zdivem.

Nejednalo se o hlavní vstup do kostela, tento vstup sloužil pravděpodobně pro přístup na hřbitov, který byl ve středověku na této jižní straně vzhledem k hromadnému nálezu hrobů. Hlavní vstup se nacházel zřejmě na místě západního stávajícího hlavního vstupu nebo ve středu severní zdi lodi. V tomto případě o severním portálu nemáme zmínky, pokud existoval, zanikl v souvislosti s přístavbou věže na začátku 16. století.⁶⁴

⁶⁴ Prix – Kiecoň, (pozn. 24), s. 80–81.

4.2.2 Nepravý transept

Z východního pole lodi vycházejí kolmo z jižní i severní strany dvě nestejně vysoké kaple, budící dojem nepravého transeptu. Nejedná se zde o pravé křížení. Nález dilatačních spár během archeologického výzkumu a restaurování nástěnných maleb v roce 2012 prokázal, že kaple byly přistavěny až v pozdějším stavebním období.⁶⁵ Je dost pravděpodobné, že kaple nebyly přistavěny zároveň. Tomuto mínění přispívá i domněnka o ztotožnění jižní kaple s kaplí z písemných pramenů z roku 1420.⁶⁶

Obě kaple mají také drobné rozdíly ve výšce a jsou opatřeny, stejně jako zbylé obvodové zdi stavby, opěrnými pilíři. Na nároží obou kaplí se nacházejí čtyři opěráky, jeden opěrák je dochován na rozhraní polí jižní kaple.

Rozdíl výšek zdí kaplí a zdí lodi spolu s presbytářem je zhruba dva metry, a to z důvodu jejich zvýšení v důsledku rekonstrukce po požáru a přístavby věže v roce 1511. Půdorys kaplí sestává z téměř čtvercového pole a závěru pěti stran osmiúhelníku. Vnitřní vchod je u obou kaplí zpřístupněn prostě vyříznutými lomenými arkádami. [25–26]

Severní kaple (dnes kaple sv. Mikuláše) je badateli datována do druhé poloviny až třetí třetiny 14. století. Sundáním svrchní části omítky základové zdi se potvrdilo jednotné zdivo bez zásahů. Dochovaná středověká klenba severní kaple je zaklenuta polem křížové žebrové klenby. Závěr kaple je zaklenut polem závěrové šestidílné paprscité žebrové klenby. [27–29] Kamenná klenební žebra klínového profilu nejsou příliš precizně provedená a jsou hrubě opracovaná. [30–31] Ve vrcholech kleneb, v místě styku žeber, jsou nepatrné nezdobené hladké cylindrické svorníky. [32] Vrcholnice klenby mírně vystupuje.

Druhá polovina výšky žeber zabíhá do stěn kaple a tvoří drobné podseknutí. [33] Podoba těchto seříznutých patek trojic žeber na rozhraní obou klenebních polí koresponduje s názorem badatelů, kteří severní kapli datují už do druhé poloviny 14. století.⁶⁷ Styl seříznutí patek žeber do zdiva se vyskytuje v této oblasti až do 16. století. Z let 1330–1340 je tento styl ukončení patky žeber patrný například na klenbě v prvním patře věže minoritského kostela sv. Ducha v Opavě.⁶⁸

⁶⁵ Ibidem s. 75–77.

⁶⁶ viz (pozn. 8).

⁶⁷ Tato datace se vztahuje k původní klenbě, z důvodu přístavby tribuny proběhlo její snížení a umělé znovuseskládání.

⁶⁸ Prix, Poznámky ke středověké architektuře (pozn. 12), s. 219; Helena Benáková, Středověká architektura mendikantských řeholí v Opavě, *Časopis Slezského muzea*, série B, XXIV 1975, s. 127–128.

Podobnost tvaru klenebních žeber fryštátské severní kaple je viditelná v masivním klínovém žebru náběhu klenby v severozápadním rohu presbytáře kostela sv. Mikuláše v Žilině (okres Nový Jičín). Klenba je datována do počáteční fáze výstavby kostela, tedy do první třetiny 14. století.⁶⁹

Nabízí se otázka, zda byla žebra doplněna konzolami či příporami. Jindřich Benatzky usuzuje, že zde byly, pouze se nedochovaly do dnešní doby. Dalibor Prix toto tvrzení odmítá s vyjádřením, že zde nikdy nebyly a být neměly.⁷⁰

V souvislosti s přístavbou renesanční tribuny byla severní kaple ve druhé čtvrtině 17. století snížena a nově vyklenuta vrcholová část druhotnými cihlovými klenebními kápěmi na obou polích. Použity byly původní dílce žeber. Důkazem toho je značná nepravidelnost v průběhu žebrových linií a také překrytí horních částí nástěnných maleb na obou stranách.⁷¹

Původní středověká klenba se nedochovala v jižní kapli. Z nálezů fragmentů svorníků z původní klenby lodě v podkroví je zřejmé, jak již zmínil Bohumil Samek, že klenební žebra dvoulodí měla klínový profil s výžlabkem a byla celkově subtilnější než klenební žebra severní kaple.⁷²

V důsledku proběhlého archeologického výzkumu, při kterém se našlo šest druhotně použitých dílců pískovcových žeber hruškového profilu v jižní zdi sakristie jako součást stavebního materiálu, zde existuje předpoklad, že by pravděpodobně tato žebra mohla náležet původní klenbě jižní kaple. [34] Toto tvrzení by také upřesnilo relativní chronologii stavby, jelikož použití hruškových žeber by naznačovalo mladší stavební etapu výstavby jižní kaple. Hruškový profil žeber je nejrozšířenějším středověkým typem a v českých zemích se objevoval až do 50. let 16. století.⁷³

⁶⁹ Lucie Augustínková, Příspěvek ke stavebnímu vývoji kostela sv. Mikuláše v Novém Jičíně – Žilině, in: *Sborník Státního památkového ústavu v Ostravě 2001*, Ostrava 2002, s. 78–79.

⁷⁰ Srovnej. Benatzky, (pozn. 9), s. 290–291– Prix, Poznámky ke středověké architektuře (pozn. 12), s. 213.

⁷¹ Překrytí nástěnných maleb je naznačeno ve schématech s výjevy označenými v seznamu obrazové přílohy čísly 37 a 39.

⁷² Samek, (pozn. 13), s. 130.

⁷³ Prix – Kiecoň, (pozn. 24), s. 75, 80–81.

4.2.3 Presbytář

Presbytář je relativně užší než loď. Půdorys presbytáře disponuje pravoúhlým polem a delším polygonálně uzavřeným závěrem pěti stran osmiúhelníku. Ze své středověké podoby si zachoval pouze obvodové zdi s opěráky.

Ve vnitřní zdi presbytáře se nachází zamřížovaný výklenek, zřejmě zbytek sanktuária, které je datováno do první poloviny 16. století.⁷⁴ Podle dochovaných reliktních čel v podkroví nad klenbou z 19. století, kde jsou dochovány stopy interiérových omítek, je zřejmé, že byl presbytář po roce 1515 zaklenut podle stávajícího schématu polem křížové a polem šestidílné závěrové paprscité klenby.⁷⁵ [36]

Nález žebra ve tvaru hmotného klínu s menším výžlabkem v okosení v jižní zdi klasicistní sakristie by mohlo pocházet právě z této klenby presbytáře. [37] Šířka báze žebra je větší než u žebér hruškového profilu, které byly nalezeny ve stejném místě. Dalibor Prix a Marek Kiecoň toto žebro shledávají starší svým vznikem, vzhledem k váze a archaickému provedení jej řadí do první poloviny 14. století. Také je zde prostor pro hypotézu, že byla pro klenbu presbytáře použita již zmíněná hrušková žebra.⁷⁶

⁷⁴ Alexandra Rebrová, *Farní kostel Povýšení sv. Kříže v Karviné – Fryštátě*, Karviná 2002, s. 5.

⁷⁵ Prix, *Poznámky ke středověké architektuře* (pozn. 12), s. 213.

⁷⁶ Prix – Kiecoň, (pozn. 24), s. 80–81.

4.2.4 Věž

Věž byla ke kostelu přistavěna po již zmíněném požáru a její stavba proběhla mezi lety 1515–1530. Jedná se o mohutnou hranolovou stavbu vklíněnou mezi severní rameno kaple a loď kostela. Přízemní strop věže je opatřen válenou klenbou, proto je její vstup umožněn soudobou samostatnou věžičkou s točitým schodištěm, která se nachází mezi západní stěnou věže a průčelím kostela. [38] Pozdně gotický portál v přízemí západní zdi věže je dostupný ze severní kaple. Vzhledem k dispozici portálu v kostele, který směřuje do interiéru kaple, je nepravděpodobné, aby tento vstup souvisel s původním bočním vchodem. Ve věži se nacházejí ještě dva pozdně gotické portály, a to u vstupu do věžičky s točitým schodištěm, která umožňuje přístup do prvního patra věže, a v průchodu ze schodiště rovněž do prvního patra věže.⁷⁷

⁷⁷ Prix, Poznámky ke středověké architektuře (pozn. 12), s. 213–214.

4.3 Architektonická skulptura

Předpokládá se, že kostel se neustále vylepšoval. Musel disponovat nemalým množstvím architektonické skulptury přesto, že se do dnešní doby ve větší míře tyto prvky nedochovaly. Nález fragmentu středověké fiály, druhotně použité jako stavební materiál při stavbě jižní sakristie mezi lety 1812–1813, naznačuje předpoklad, že kostel byl na přelomu 14. a 15. století mnohokrát upravován. K zodpovězení otázky, kam fiála patřila prvotně, je sice potřeba dalších výzkumů, ale badatelé zvažují hypotézy, že byla použita buď pro tzv. „novou“ kapli z roku 1420, nebo byla součástí většího západního portálu. Sanktuář, který se nachází v severní zdi presbytáře, byl doplněn v pozdější době, tedy v první polovině 16. století. Torzo fiály si zachovalo tvar přes metr dlouhého polygonálního jehlance, který je hustě pokryt fragmenty drobných, šnekovitě svinutých krabů. Kraby jsou dnes již z většiny odlámané.⁷⁸ [39]

Za nejvýraznější příklad dochované středověké architektonické skulptury je v kostele označen portál s profilovaným ostěním, který tvoří průchod ze západní zdi severní kaple do věže. Portál směřuje do interiéru kaple. [40–41]

Pozdně středověkým portálem se do dnešních dob zabýval ve větší míře pouze Dalibor Prix, který jej podle vzhledu řadí do pozdně gotického období, tedy do let 1515–1530, rovněž v souvislosti s přístavbou věže. Tato pozice portálu podmíněna věží a celkový stylový charakter portálu vykazuje nepravděpodobné tvrzení Bedřicha Havlíčka o vzniku portálu v 15. století, který sloužil jako boční vchod do kostela.⁷⁹

Jedná se o lomený portál. Ten se již v době svého vzniku objevoval v menší míře, častěji se vyskytoval typ sedlového portálu. „*Dochované profilované ostění portálu je rozčleněno dvěma subtilními pruty, které jsou lemovány z obou stran drobnými ústupky. Pruty se zde štěpí a míří jednak kolmo vzhůru, kde se noří do ostění, jednak do křivé archivoly portálku, kde se schází bod lomu ve vrcholu.*“⁸⁰ [42] Pruty jsou z vnitřní strany tvořeny oblounovým profilem, z vnější strany hruškovým profilem. [43] Sokly prutů s drobnými prstencovými patičkami, zdobené po celé své délce tordováním, přechází do okoseného trnože ve spodní části. [44]

⁷⁸ Prix – Kiecoň, (pozn. 24), s. 80–81.

⁷⁹ Srovnej. Prix, Poznámky ke středověké architektuře (pozn. 12), s. 213 – Havlíček, (pozn. 11) s. 28.

⁸⁰ Prix, Poznámky ke středověké architektuře (pozn. 12), cit. s. 213.

Kořeny vlivu zmíněných prvků pozdně gotického portálu sahají až do 80. let 15. století prostřednictvím umění rakouského. Prvky tohoto podunajského umění se pomocí oblasti jižních Čech dostaly do dalších částí českých zemí a staly se velmi oblíbenými. Nutno říct, že jižní Čechy se spolu s tímto podunajským vlivem také podílely na slohovém vývoji portálu. Toto stylové utváření portálu se rozvíjelo zhruba do druhé čtvrtiny 16. století, kdy se pomyslná cesta ve vývoji portálu začala mísit a byla zároveň inovována hutí ze severovýchodních Čech na úpatí Krušných hor, která se dostala do činného popředí až od poloviny 16. století.

Tento exkurz zde zmiňuji proto, že určité prvky portálů tohoto vývoje se odrážejí ve fryštátském portále. Jde zejména o zmnožení, odštěpení a prostupování prutů v ostění a jejich vzájemné přetínání.

Celkové pojetí prvků pozdně gotických portálů mělo působit plošně, ostění plnilo funkci lineárních rámců. Oblá či polygonální patka se do ostění zaváděla nikoli z důvodu tektonického či logického, ale pouze jako vzpomínka na starší dobu, která je již překonána. Patky se zdobily vyžlabením nebo šroubovanými stáčenými kanelami jako demonstrace hry stínů a světél.

Tyto slohové prvky jsou označeny slohem prachatické lodi a objevují se v roce 1488 na portále v presbytáři kostela sv. Martina v Polné na Šumavě (okres Český Krumlov). Jsou patrné taktéž například kolem roku 1510 na portále předsíně kostela sv. Mikuláše v Horních Stropnicích (okres České Budějovice).

Přesto, že se tyto zmíněné prvky otiskly ve fryštátském portále jen nepatrně, lze je zde určitým zjednodušeným způsobem pozorovat. Jedná se spíše o jakýsi zrod vlivu, který se rozšířil v českých zemích a v mladším období zřejmě zasáhl také portál ve Fryštátě. Vzhledem k datování fryštátského portálu do mladších let ve srovnání s tvorbou jihočeské hutí a v souvislosti s geograficky zcela odlišnou oblastí, se nedá tento patrný vliv označit s jistotou.⁸¹

Fryštátský portál vykazuje míru podobnosti s jižním portálem z doby po roce 1500, který se nachází v kostele Nanebevzetí Panny Marie v Tismicích (okres Český Brod).

Portál s přetínavými pruty a s patkami torčované profilace, jenž tvoří vchod do jižní předsíně kostela sv. Mořice v Olomouci, pochází z nejmladší pozdně gotické fáze dostavby kostela z roku 1521. Tento portál vykazuje nejpravděpodobnější vliv na portál ve Fryštátě z hlediska geografického aspektu.⁸²

⁸¹ Václav Mencl, *Vývoj středověkého portálu v českých zemích*, *Zprávy památkové péče* XX, č. 1–4, 1960, s. 144–148.

⁸² [https://cs.wikipedia.org/wiki/Kostel_svat%C3%A9ho_Mo%C5%99ice_\(Olomouc\)](https://cs.wikipedia.org/wiki/Kostel_svat%C3%A9ho_Mo%C5%99ice_(Olomouc)), vyhledáno 17. 5. 2021.

Určitým mým předpokladem je také možnost, že fryštátský portál je inspirován jižním portálem kostela sv. Bartoloměje v Pardubicích, jenž s portálem také vykazuje jisté podobné stylové znaky v intencích pozdně gotického slohu. Po požáru v roce 1507 byla zahájena stavba a obnova kostela sv. Bartoloměje moravským šlechticem Vilémem II. z Perštejna.⁸³ Jižní portál pochází z první čtvrtiny 16. století.⁸⁴

Od roku 1528 se Jan IV. z Perštejna (syn Viléma II. z Perštejna) stává poručníkem Václava III. Adama. Zde je možný patrný zprostředkovatel vlivu na fryštátský kostel. Jan IV. z Perštejna měl jistě dobré povědomí o tom, jak jižní portál v kostele sv. Bartoloměje po stylové stránce vypadá, a tento vliv mohl převézt do Fryštátu a podílet se na výsledném návrhu portálu.

Kromě tohoto nejlépe zachovaného portálu v kostele můžeme najít ještě dva soudobé pozdně gotické portály. [45] První se nachází u vstupu do věžičky s točitým schodištěm mezi západním průčelím a hranolovou věží umožňující přístup do prvního patra věže. Zde se jedná o prostý portál, užívající pravoúhlou formu, který je ozvláštněn okosenou hranou v horních rozích. Portál postrádá dostatek slohových znaků. Je však zřejmé, že věžička souvisela s přístavbou hranolové věže, a z toho důvodu lze relativní chronologii portálu zařadit do stejné doby, a to do let 1515–1530. [46–47]

Stejná doba vzniku platí i pro druhý pozdně gotický portál, který se nachází u vstupu z točitého schodiště věžičky do prvního patra věže. Jedná se o prostý sedlový portálek tvořící pravoúhlý rám s ostěním profilovaným oblounem provázeným zářezem a výžlabkem. V nadpraží jsou po stranách dvě konkávně vyžlabené konsolky. [48–50] Profilace ostění je velmi mělká a nízká, nezasahuje hluboko do jádra hmoty. [51] Spodní část portálu již dnes není čitelná, proto se nepodařilo určit její profilaci.⁸⁵ [52] Tento typ vstupního portálu se rozšířil v kostelích po husitských válkách, nejhojněji se používal po roce 1500. Východisko tohoto typu portálu bylo vytvořeno pro hrady již v době vlády Karla IV. Typy portálu pohusitské doby navazují na styly ze 14. století. Například bohatý sled žlábků či zářezů na sedlech portálů. Podobný typ portálu shledávám například v sakristii u farního kostela svatého Víta v Soběslavi (okres Tábor) již kolem roku 1380, či v kapli sv. Mikuláše při minoritském kostele sv. Jana Křtitele v Jindřichově Hradci z doby před rokem 1369. Portál patří mezi nejjednodušší typ dveřního otvoru a používal se až do první třetiny 16. století.⁸⁶

⁸³ V kostele byla zřízená rodová hrobka Perštejnů. Mimo tento rod jsou zde uloženy také kosterní pozůstatky některých příslušníků těšínské větve Piastovců.

⁸⁴ Jiří Kuthan, *Královské dílo za Jiřího z Poděbrad a dynastie Jagellonců. Díl druhý, Města, církev, korunní země*, Praha 2013, s. 491–494; Karel Kuča, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku V.*, Praha 2002, s. 60.

⁸⁵ Prix, *Poznámky ke středověké architektuře* (pozn. 12), s. 213.

⁸⁶ Mencl, (pozn. 81), s. 141–144.

4.4 Nástěnné malby v kapli sv. Mikuláše

V roce 2010 byly objeveny na západní a východní zdi severní kaple středověké nástěnné malby akademickou malířkou Romanou Balcarovou. Ty byly následně pod jejím vedením v roce 2011–2012 restaurovány. Jde o výjimečný úkaz z hlediska jediného známého dochovaného příkladu středověkého nástěnného malířství v české části Těšínského Slezska. Odkryv maleb pomohl mimo jiné odhalit i svislé dilatační spáry pod omítkou. Ty se nacházejí v blízkosti vstupu do kaple na obou stranách, zřejmě v místech přechodu původních opěráků s kaplí. Přestože spáry vzhledem k zástavbě kaple z vnější strany nebylo možno potvrdit, nález spár v interiéru kostela potvrdil fakt, že severní kaple vznikla později. Vzhledem k poměrně nedávnému odkrytí maleb neexistuje mnoho literatury o tomto díle.⁸⁷

Malby jsou datovány do let 1450–1460 a jsou provedeny technikou secco. Jedná se o dva hagiografické celky. Cyklus ze života sv. Kateřiny Alexandrijské se nachází na východní zdi a je rozvíjen ve čtyřech pásech. [53–54] Cyklus ze života sv. Barbory na západní stěně je rozvíjen ve třech pásech. [55–57] Jedná se o jediný kompletně zachovalý cyklus ze života sv. Kateřiny v českých zemích z 15. století dochovaný v médiu nástěnné malby. Jednotlivé scény jsou od celků odděleny malovanými okrovými rámy, kdy návaznost příběhu postupuje scénami shora dolů a zleva doprava, počínaje vždy horním levým výjevem. Podrobně se ikonografií jednotlivých výjevů zabývá Andrea Čeplá.⁸⁸

⁸⁷ Prix – Kiecoň, (pozn. 24), s. 74.

⁸⁸ Čeplá, Nově objevené cykly, (pozn. 23), s. 48–54.

Každý ze čtyř pásů výjevů z cyklu sv. Kateřiny značí jednotlivé fáze jejího života, konverze, disputace a obrácení pohanů na křesťanství, mučení světice a následně smrt křesťanských mučedníků. Cyklus je dochován téměř kompletní, až na první výjev čtvrtého pásu, který je zcela poničen a zasažen novějším nápisem.

Na nástěnných malbách se podle Andrey Čepelé zřejmě podíleli dva autoři, jak je patrné z rozlišných úrovní kvality zobrazení. Oba cykly jsou dnes již málo čitelné, některé výjevy jsou zasaženy plombou či pekovaním. Postavy jsou pojaty velmi stroze až schematizovaně, zejména obličejové a draperie oděvů. Totéž platí o okolní architektuře. Podobnost těchto rysů Andrea Čepelá spatřuje v nástěnných malbách v kostele Všech svatých v polské Jemielnici (okres Strzelce) z roku 1477.

Světice vyobrazené ve fryštátském kostele mají oválný obličej s krátkými krky a velké kulaté oči. Zde je shledána analogie s postavou královny ve výjevu Převzetí těla sv. Jakuba Svatojakubského oltáře datovaného do roku 1450.

Ve scéně upálení filozofů císařem Maxentiem je patrné velmi schematické pojetí. Nejméně kvalitní prvky nástěnných cyklů jeví podobnosti s nástěnnými malbami v lodi kostela sv. Vojtěcha v polských Zbyszycích (okres Nowy Sącz) řazené do let kolem roku 1450. Rysy jsou zřejmé zejména v postavě sv. Heleny ve srovnání se sv. Kateřinou ve Fryštátě.

Nejlépe propracovaná scéna se jeví scéna odmítnutí klanění pohanským bohům, kde autor lépe propracoval obličejové postav. Vyšší úroveň kvality je spatřována například ve výjevu zapření sv. Barbory či v postavě Dioscura ve výjevu ležící sv. Barbory v prostředním pásu. Zde je patrné lepší pojetí fyziognomie. Tyto výjevy drží krok s kvalitnější moravskou produkcí z poloviny 15. století. Podobnost stylu vyobrazení tváře Dioscura a celkově lepší pojetí fyziognomie lze srovnat například s obličejem králů ve výjevu Stětí sv. Jakuba Svatojakubského oltáře⁸⁹ či výjev mučení Kateřiny vyobrazený na desce z Náměště nad Oslavou⁹⁰; obě díla jsou řazena do let kolem roku 1450.

⁸⁹ Moravská galerie v Brně, inv. č. A 571.

⁹⁰ Moravská galerie v Brně, inv. č. A 38.

Výjevy nevynikají po kvalitativní stránce, nutné je ocenit spíše obsáhlost a netradiční výběr scén. Originální pojetí je například ve scéně samotné stavby věže z cyklu o sv. Barboře. Obsahová rozmanitost scén z cyklu sv. Barbory je patrná v bývalé kapitulní síni františkánského kláštera v Plzni. Dílo je datováno do 70. let 15. století.⁹¹

Největší podobnost cyklu sv. Kateřiny je k nalezení v malbách stejného cyklu, umístěných na severní stěně lodi kostela sv. Kříže v Nebovidech (okres Brno-venkov) ze 70.–80. let 14. století, jelikož také zachycují konverzi i pašije.

Vyobrazení cyklů těchto dvou světic v jednom prostoru se nepodařilo nalézt, běžnější je spíš zpodobnění těchto postav na společném výjevu. Podobnost z hlediska umístění dvou cyklů o životě světic v jednom prostoru je viditelná v kapli v kostele sv. Petra a Pavla v Hosíně (okres České Budějovice). Zde jde o cyklus sv. Kateřiny a sv. Markéty.

Tato podobnost děl z hlediska různých aspektů pomohla zařadit nástěnné malby ve Fryštátě do let 1450–1460.⁹²

⁹¹ Čeplá, *Nově objevené cykly*, (pozn. 23), s. 54.

⁹² *Ibidem* s. 55.

5. Kostel Povýšení sv. Kříže v kontextu soudobé sakrální architektury severní Moravy a Slezska

Kostel je mimořádně zajímavý svým půdorysem připomínajícím tvar latinského kříže. Přesto že kaple nevznikly v prvotní stavební fázi, je nutno podotknout, že půdorys kostela (jak vypadal do konce 15. století) je neobyčejný, a v prostoru městských kostelů Horního Slezska, Moravy a Čech málo běžný.

Nejsilnějším vzorem pro fryštátský kostel je bezesporu kostel sv. Máří Magdalény v nedalekém Těšíně. [58] Kostel byl součástí dominikánského kláštera řádu bratří kazatelů založeného v rozmezí let 1264–1275.⁹³ Samotný kostel vznikl později, zřejmě kolem roku 1295–1300. V roce 1325 byl již běžně v provozu. Nezvyklá dispozice kostela připomínající tvar latinského kříže je tvořena nepravou příčnou lodí, která má zakončena ramena ve tvaru pěti stran osmiúhelníku, a dlouhým presbytářem. Právě tímto svým polygonálním zakončením ramen budil kostel zájem historiků, jelikož není běžné u dominikánských řádů. Obdoba těchto ramen nepravého transeptu je ve Fryštátě odvozena právě od tohoto těšínského vzoru. V obou případech jsou ramena dnes vnímána jako kaple. Podobnosti vykazuje také dlouhá loď, která ústí do protáhlého presbytáře s pětibokým závěrem. Toto schéma základní dispozice je patrné také v kostele sv. Jana Křtitele ve Frýdku-Místku z poloviny 14. století. Zde již došlo k proporčnímu zkrácení lodi i presbytáře.

Na přelomu 13. a 14. století, tedy v době nově se rozvíjejícího Těšínského knížectví, již okolní oblasti, zbylé části Slezska, zejména Horní Slezsko, severní části Moravy, konkrétně významná Olomouc, a Malopolsko s centrem v Krakově zažily dlouholetý kulturní a historický vývoj. Je tedy jasné, že se vlivy ze všech těchto okolních oblastí promítly právě na těšínském kostele. Je důležité určit východiska těšínského kostela, odkud vede přímá linka ke kostelu ve Fryštátě, druhého významného města hned po Těšíně.⁹⁴

Jeden z prvních badatelů, který již v 19. století odvodil dispozici těšínského kostela od dominikánského kostela sv. Vojtěcha ve Vratislavi, byl Matthias Kasperlik.⁹⁵ Tento vliv je zřejmý také proto, že oblast tehdejšího Těšínského knížectví patřila do poloviny 12. století k vratislavské diecézi. Matthias Kasperlik tak odvodil řád architektury v Těšíně v základním vztahu se Slezskem. [59]

⁹³ Prix, Poznámky ke středověké architektuře (pozn. 12), s. 217.

⁹⁴ Dalibor Prix, Středověký kostel dominikánů v Těšíně a Krakově, in: Klára Mezihoráková (ed.), *Památky Těšínského knížectví*, Praha 2016, s. 15–26.

⁹⁵ Matthias Kasperlik von Teschen, *Das Dominikanerkloster in Teschen* in: *Notizen-Blatt der Historisch-Statistischen Section der Kais. Königl.* 1872, s. 81–84.

Edmund Malachowicz předpokládal, že vratislavský kostel svým prvkem nepravého křížení tvořeným kvadratickými rameny, která datuje do 50. let 13. století, vycházel z kostela sv. Františka při klášteře minoritů v Krakově, datovaným do doby okolo roku 1237.⁹⁶ Prostřednictvím tohoto stupně se vliv posunul do Těšína. Nepravý transept v Krakově je mladšími badateli zasazen až do 60. let 13. století. [60]

Jelikož fryštátský kostel z hlediska analogie přímo vychází z dispoziční podoby kostela v Těšíně, v následujícím rozvádím detailněji inspirační zdroje, ze kterých čerpá těšínský kostel.

Dalibor Prix poukázal na obtížnější nalezení přímých souvislostí mezi Krakovem a Vratislaví. Vratislavský kostel se jeví po slohové stránce podobný svými znaky těšínskému kostelu zejména v detailech, například nezdobené hlavice krátkých válcových přípor v ramenech příčné lodi. Bližší, z hlediska funkce nepravé příčné lodi, se jeví krakovský kostel.

Pseudotransept vratislavského kostela je dispozičně a funkčně zcela obvyklý, sloužil pro umístění většího počtu oltářů. V presbytáři se nacházel mnišský chór, který byl oddělen letnerem. Naopak kvadratická ramena pseudotranseptu v Krakově byla součástí presbytáře i mnišské části. Ramena byla od sebe zřejmě oddělena letnerem na rozhraní pseudotranseptu a západního pole presbytáře. Jelikož letner patřil mezi požadavky dominikánského řádu, předpokládá se, že jej měl i kostel v Těšíně, a to právě na rozhraní pseudotranseptu a chrámové lodi. Nepříliš klasická poloha pseudotranseptu, podobná krakovskému, naznačuje fakt, že zde podobně jako v krakovském kostele sloužila ramena jako pohřební kaple. Mohla sloužit pro pohřby těšínské větve Piastovců. To by naznačovalo nepřiliš klasický typ příčné lodi zakončené polygonálně. Tyto dedukce vycházejí z pouhých pravděpodobných hypotéz, nejsou doloženy archeologickým výzkumem, či stavebněhistorickým průzkumem. Polygonální pseudotransept ve formě kaplí by podle Dalibora Prixe mohl připomínat kostel sv. Alžběty v Marburku, kde jsou půdorysně stejné kaple určené pro pohřebiště hesenských lankrabat, zbudované na konci 13. století.⁹⁷

⁹⁶ Edmund Malachowicz, Architektura zakonu dominikanův na Śląsku, in: *Z dziejów sztuki śląskiej*, Warszawa 1978, s. 127–129. Čerpal ze starších názorů, pramenů, že kostel v Krakově je už z doby po roce 1237. Nepravý transept krakovského kostela byl mladšími badateli, například Marcinem Szymou, zasazen až do 60. let 13. století. K zahraničním zdrojům jsem se kvůli pandemické situaci nemohla dostat, proto vycházím z textu Dalibora Prixe, který se opírá o tyto autory; Prix, *Středověký kostel dominikánů*, (pozn. 94), s. 19–20.

⁹⁷ Prix, *Středověký kostel dominikánů*, (pozn. 94), s. 19–26.

Fryštátský kostel s polygonálními rameny pseudotranseptu si zde bere vzor z těšínského kostela. Kaple byly přistaveny k jádru později a mohly mít za cíl vytvoření pohřebiště dalších Piastovců. Ostatně se do fryštátské rezidence přesídlovala některá těšínská knížata, odkud vládli.

Vliv na slezskou architekturu 14. století měl bezpochyby dvoupodlažní kostel sv. Kříže a Bartoloměje ve Vratislavi. Je zde předpoklad, že dispozice fryštátského kostela může vycházet z tohoto vzoru, kdy prostředníkem je znovu kostel v Těšíně. Kostel ve Vratislavi v podobě třílodní halové dispozice byl budován v letech 1288–1295. Do tohoto roku, kdy proběhlo vysvěcení, byly postaveny oba presbytáře a transept s lodí dolního kostela. Zbytek dostavby byl realizován do první poloviny 14. století, především v horní části kostela. Zde se opět vyskytují ramena transeptu v podobě obdélného pole s křížovou žebrovou klenbou a pětibokým závěrem s šestipaprscitou klenbou, čímž disponoval kostel ve Fryštátě až od druhé poloviny 14. století. Nutno říct, že podobnost s kostelem ve Vratislavi se shoduje pouze v souvislosti s dispozicí kostela.⁹⁸ [61]

Novodobé datování fryštátského kostela do první čtvrtiny 14. století by pomohlo vyřešit některé analogické dedukce z předchozích dob. A to především dřívější vztahy s kostely, které se nacházejí v méně významných městech v okolí Těšínského knížectví. Ukázalo se, že kostely se zbudovaným gotickým jádrem ze 14. století v oblasti horní Odry by se na základě této nové datace daly zcela vyřadit ze sféry vlivů působících na fryštátský kostel. Jedná se například o kostel v Klimkovicích (okres Ostrava-město) a Příboře (okres Nový Jičín), jejichž datace spadá až do druhé poloviny 14. století a začátku 15. století.⁹⁹

Přesto, že tvar svorníků na klenbě v presbytáři kostela sv. Václava v Ostravě jeví podobnost se svorníky ve Fryštátě, vzhledem k dataci ostravského kostela do druhé čtvrtiny 14. století až krátce po roce 1350 můžeme i zde souvislost vlivu na kostel vyloučit.¹⁰⁰

⁹⁸ Prix, Poznámky ke středověké architektuře (pozn. 12), s. 218–219.

⁹⁹ Jedná se o kostel sv. Kateřiny Alexandrijské v Klimkovicích a Farní kostel Narození Panny Marie v Příboře.

¹⁰⁰ Srovnej. Prix – Kiecoň, (pozn. 24), s. 83; Prix, Poznámky ke středověké architektuře (pozn. 12), s. 219.

Nejstarší stavební fáze kostela sv. Mikuláše v Bílovci (okres Nový Jičín) je na základě archeologického výzkumu z roku 2010, kde došlo k částečnému odhalení zdiva, datována před rok 1330, tedy mezi lety 1316 až 1324. Jednalo se o výstavbu jednolodí s polygonálně ukončeným presbytářem čtvercového pole a pětibokým závěrem. Dalibor Prix s opatrností určuje přístavbu jižní kvadratické boční kaple k jádru lodi do roku 1442.¹⁰¹ V první čtvrtině 15. století disponoval kostel dvěma kvadratickými bočními kaplemi, jež vytvořily nepravý transept.¹⁰² [62] Kostel v Bílovci se odlišuje od fryštátského kostela jednak kvadratickým tvarem kaplí, jednak kratší, půdorysně skoro čtvercovou lodí. Na základě datované přístavby kaplí jsou považovány za nepřímou mladší obdobu kostela ve Fryštátě.

Změna původního jednolodí na trojlodí proběhla v první polovině 16. století a je patrná v kostele dodnes. Zvýšení počtu lodí ve stávajícím obvodovém zdivu bylo v 16. století poněkud běžné u městských kostelů, a to například i v Příboře či Klimkovicích. Tyto okolní kostely byly převedeny ve stávajícím obvodovém zdivu dvěma řadami pilířů na trojlodí, avšak kostel ve Fryštátě byl po požáru na začátku 16. století ze stávajícího obvodového zdiva přeměněn na dvoulodí, což jej činí v tomto regionu výjimečným.¹⁰³

Dvoulodní řešení se vyvinulo ze středověké profánní architektury, jež svým vývojem pokračovalo užitím v kostelích mendikantských řeholí. Tento typ dvoulodního řešení se v kostelích začal hojněji rozvíjet zhruba od druhé poloviny 14. století především v jižních Čechách, v Podunajské oblasti v Rakousku, v Malopolsku a v Hornouherské Spiši.¹⁰⁴

„Po polovině 16. století se fryštátský kostel stal vzorem, kdy pokračovatelem této dispozice se stal zřejmě mladší dvoulodní kostel sv. Jiří v dnešním polském Puncově, v tehdejší Těšínské vévodství (okres Těšín).“¹⁰⁵ Dalším kostelem, jež disponoval dvoulodím, byl zřejmě kostel v polských Babicích (okres Hlubčice), který dnes již zanikl, dozvídáme se o něm ze zmínek z doby baroka.¹⁰⁶

¹⁰¹ Farní kostel sv. Mikuláše, Bílovec in: Kaliopi Chamonikola (ed.), *Od gotiky k renesanci, Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400–1550*, IV. Opava, Brno 1999. s. 31–33.

¹⁰² Andrea Čepělá, Několik poznámek ke stavebnímu vývoji kostela sv. Mikuláše v Bílovci, in: Koudelová Jana (ed.), *Sborník národního památkového ústavu v Ostravě 2011*, Ostrava 2011, s. 99–101; Srovnej. Prix, *Poznámky ke středověké architektuře*, (pozn. 12), s. 222; Dalibor Prix zasazuje vznik kaplí až do 16. století.

¹⁰³ Prix, *Poznámky ke středověké architektuře*, (pozn. 12), s. 219.

¹⁰⁴ Juraj Žáry, *Dvojloďové kostoly na Spiši*, Bratislava, 1986, s. 12–13, 85–86.

¹⁰⁵ Prix, *Poznámky ke středověké architektuře* (pozn. 12), cit. s. 221.

¹⁰⁶ Dalibor Prix, *Architektura*, in: Kaliopi Chamonikola (ed.), *Od gotiky k renesanci, Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400–1550*, IV. Opava, Brno 1999. s. 26.

V rámci těchto regionálních staveb, které vznikly až v pozdějším období, je patrné, že těšínská Piastovci přikládali městu Fryštát značný význam. Přesto styl této sakrální architektury je přizpůsoben spíše skromným možnostem z hlediska finanční stránky nově založeného města. Na stavbu kostela byl přizván stavitel průměrné kvality, jelikož kostel nevykazuje přesné a nijak výjimečné zpracování kamenných architektonických článků. Ve srovnání s výchozími vzory kostelů v Těšíně a Vratislavi, zvolení jiného druhu kamene umožnilo mnohem preciznější a jemnější práci s detaily, například při tvorbě kružeb. Prostý fryštátský kostel tyto detaily architektury postrádá. Je velmi zobecněn.¹⁰⁷

Na základě mých předpokladů byl stavebníkem kostela pravděpodobně Měšek I. Těšínský. Vládl v letech 1290–1315, a jistě měl v rámci nově založeného města snahu co nejrychleji zadat stavbu kostela. Z této hypotézy vycházím vzhledem k nálezům písemné zprávy dokládající existenci kostela již v roce 1326. Na konci 13. století započal kníže s budováním fryštátského hradu, a v bezprostřední návaznosti byl zřejmě stavěn kostel.

¹⁰⁷ Augustinková, Karviná – Fryštát, (pozn. 22) s. 242.

6. Závěr

Tato bakalářská práce měla za cíl provést především podrobnou a ucelenou analýzu gotické sakrální architektury kostela sv. Kříže v Karviné, prostudovat dosavadní a dostupné informace, sumarizovat mínění badatelů a snažit se je prohloubit, a v neposlední řadě seznámit čtenáře s novým zjištěním.

Přímý vliv na půdorysnou dispozici fryštátského kostela měl nepochybně kostel Máří Magdalény v Těšíně, odkud vede přímá linie ke zdrojům vlivu vratislavských kostelů. Nová zjištění přispěla k vytvoření přehledu stavebněhistorického vývoje středověkých dob. V rámci tohoto počínání se ale ne vždy podařilo zodpovědět či jasně vyhodnotit otázky v souvislosti s gotickým sakrálním prostorem. Určitý aspekt mělo nedostatečné množství dochovaných pramenů pocházejících z nejstarších dob. K pozdně gotickému portálu ve Fryštátě se podařilo nalézt množství inspiračních zdrojů a komparujících příkladů, bohužel ne vždy s pravděpodobnými přímými vlivy vzhledem ke geografické vzdálenosti. Taktéž určení stavebníka kostela zůstalo ve fázi hypotéz. Je to určitá naděje pro budoucí badatele, kteří se budou fryštátským kostelem zabývat, jelikož k určení nezodpovězených otázek je potřeba dalších výzkumů.

Seznam použitých pramenů

Listina z 27. září 1376, viz Státní okresní archiv v Karviné, fond Archiv města Fryštát, č. listu NAD 19, č. pomůcky 7, inv. č. 1.

Listina z 18. února 1327, Národní archiv v Praze, fond Archiv České koruny 1158–1935, inv. č. 119.

Listina z 2. prosince 1447, Státní okresní archiv v Karviné, fond Archiv města Fryštát 1377–1938, č. listu NAD 19, č. pomůcky 7, inv. č. 4.

Listina z 15. června 1420, Státní okresní archiv v Karviné, fond Archiv města Fryštát, č. listu NAD 19, č. pomůcky 7, inv. č. 3.

Listina z 18. června 1521, Státní okresní archiv v Karviné, fond Archiv města Fryštát, č. listu NAD 19, inv. č. 0, pořadové č. 1.

Andrea Čeplá, *Farní kostel Povýšení sv. Kříže v Karviné – Fryštátě, Dokumentace žebrové klenby v kapli sv. Mikuláše*, 1. díl, (nálezová zpráva operativní průzkum a dokumentace), 2012, Územní odborné pracoviště Národního památkového ústavu v Ostravě.

Marek Kiecoň, *Karviná, Kostel Povýšení sv. Kříže* (nálezová zpráva o archeologickém výzkumu), Ostrava 2012, Územní odborné pracoviště Národního památkového ústavu v Ostravě.

Joseph Werner, Kopie nejstaršího pohledu na město Fryštát z roku 1738, Státní okresní archiv v Karviné, fond Sbírká obrazového a fotografického materiálu, pořadové číslo 385.

Seznam použité literatury

Lucie Augustinková, Členění sakrálního interiéru tribunami. Sborník příspěvků ze 6. konference stavebněhistorického průzkumu uspořádané 5. 6. – 8. 6. 2007 v Litomyšli, *Sborník VI*, 2008, s. 127–140.

Lucie Augustinková, Příspěvek ke stavebnímu vývoji kostela sv. Mikuláše v Novém Jičíně – Žilině, in: *Sborník Státního památkového ústavu v Ostravě 2001*, Ostrava 2002, s. 77–84.

Lucie Augustinková, *Sakrální architektura moravskoslezského kraje na přelomu gotiky a renesance* (disertační práce), Dějiny architektury a památková péče FA ČVUT, Praha 2014.

Gustav Axtmann, *K dějinám města Fryštátu*, Fryštát 1924. (překlad Rudolf Jan Hrubý)

Jaroslav Bakala, Zrod středověkých měst v západním Těšínsku, in: *Moravskoslezské pomezí v proměnách 13. věku. Výbor z článků a studií*, 2002 s. 466–477.

Jaroslav Bakala, Staré Město a založení Fryštátu, *Časopis Slezského muzea*, série B, XXV, 1976, s. 33–49.

Jaroslav Bakala, Registrum Wyasdense – otázka datace, *Časopis Slezského muzea*, série B, XXXVIII, 1989, s. 217–224.

Julius Bayer, *Denkwürdigkeiten der Stadt Freistadt im Herzogthume Schlesien*, Wien 1879.

Helena Benáková, Středověká architektura mendikantských řeholí v Opavě, *Časopis Slezského muzea*, série B, XXIV 1975, s. 120–130.

Jindřich Benatzky, Významné stavební památky v Karviné 1 – Fryštátě, in: Magda Plačková – Vilém Plaček et al., *Karviná. Sborník příspěvků k dějinám a výstavbě města*. Karviná 1968, s. 290–291.

Klára Benešovská, Hlava II. 1310–1420, in: Petr Kratochvíl (ed.), *Velké dějiny země Koruny české. Tematická řada Architektura*, Praha 2009, s. 105–189.

Andrea Čeplá, Několik poznámek ke stavebnímu vývoji kostela sv. Mikuláše v Bílovci, in: Jana Koudelová (ed.), *Sborník národního památkového ústavu v Ostravě 2011*, Ostrava 2011, s. 96–103.

Andrea Čeplá, Nově objevené cykly nástěnných maleb v kostele Povýšení sv. Kříže v Karviné – Fryštátě, in: Helena Dáňová – Klára Mezihoráková – Dalibor Prix (edd.), *Artem ad vitam: kniha k poctě Ivo Hlobila*, Praha 2012, s. 46–56.

Vít Vlnas, O Slezsku v české historické (ne)paměti, in: Helena Dáňová – Jan Klípa – Lenka Stolárová (edd.), *Slezsko – země Koruny české: historie a kultura 1300–1740*, Praha 2008, s. 9–18.

Andělín Grobelný, Vznik a počátky Karviné, její vývoj do roku 1920, *Těšínsko: Vlastivědný zpravodaj okresů Karviná a Frýdek-Místek XXVIII*, č. 1, 1985, s. 7–12

Antonín Grůza, K otázce stavebního vývoje Fryštátu, in: *Sborník Památkového ústavu v Ostravě. 1996*, Ostrava 1996, s. 24–29.

Antonín Grůza, Historie kostela sv. Mikuláše v Novém Jičíně – Žilině, in: *Sborník Státního památkového ústavu v Ostravě 2001*, Ostrava 2002, s. 66–76.

Irena Hajzlerová – Anna Hubáčová – Veronika Matroszová, *Průvodce výstavou Fryštát v archivních dokumentech*, Karviná 1998.

Bedřich Havlíček, Stavební památky, pomníky a pamětní desky v Karviné, *Těšínsko: Vlastivědný zpravodaj okresů Karviná a Frýdek-Místek XXVIII*, č. 1, 1985, s. 27–30.

Ivo Hlobil, K výtvarné kultuře Moravy a Slezska od gotiky k renesanci 1400–1550, in: Ivo Hlobil – Marek Perůtka (edd.), *Od gotiky k renesanci, Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400–1550 I. Úvodní svazek*, Olomouc 2002, s. 88–110.

Milan Hlubinka, Významné objevy při stavebněhistorickém průzkumu kostela sv. Václava v Ostravě, in: *Ostrava. Sborník příspěvků k dějinám a výstavbě města* 8, Ostrava 1975, s. 365–378.

OJ [Ondřej Jakubec], heslo pogoetické umění, in: Anděla Horová (ed.), *Nová encyklopedie českého výtvarného umění*, část 3, Dodatky, Praha 2006, s. 602–603.

Irena Korbelářová – Rudolf Žáček, *Těšínsko – země Koruny české*, Český Těšín 2008.

Karel Kuča, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku II.*, Praha 1997.

Tomáš Kyncl, *Dendrochronologické datování krovů kostela Povýšení svatého Kříže*, Brno 2005.

Dobroslav Líbal, *Katalog gotické architektury v České republice do husitských válek*, Praha 2001, s. 168.

Roman Lindner, *Fryštát – Slezské Hradčany*, Karviná 2020.

Edmund Małachowicz, Architektura zakonu dominikanów na Śląsku, in: *Z dziejów sztuki śląskiej*, Warszawa 1978, s. 93–148.

Václav Mencl, Vývoj středověkého portálu v českých zemích, *Zprávy památkové péče* XX, č. 1–4, 1960, s. 8–153.

Václav Mencl, Architektura, in: Jaromír Homolka – Josef Krása – Václav Mencl et al., *Pozdně gotické umění v Čechách*, Praha 1978, s. 76–165.

Lucie Augustinková, Karviná – Fryštát, Kostel Povýšení sv. Kříže, in: David Majer (ed.), *Král, který létal. Moravsko-slezské pomezí v kontextu středoevropského prostoru doby Jana Lucemburského* (kat. výst.), Ostrava 2011, s. 242–243.

Jiřina Pavlíková, *Státní seznam nemovitých kulturních památek okresu Karviná*, Ostrava 1985.

Franciszek Popiołek, Początki miast w Księstwie Cieszyńskim, *Zwrot* II, 1950, č. 6–7, s. 2–5.

Vincenc Prasek, *Dějiny knížetství Těšínského až do roku 1433*, Opava 1894.

Dalibor Prix, Moravská, slezská nebo jiná středověká architektura v regionech českého Slezska, in: Ivo Hlobil – Marek Perůtka (edd.), *Od gotiky k renesanci, Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400–1550 I. Úvodní svazek*, Olomouc 2002, s. 111–121.

Dalibor Prix, Nástin vývoje architektury české části Slezska, in: Kaliopi Chamonikola (ed.), *Od gotiky k renesanci, Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400–1550 IV. Opava*, Brno 1999, s. 15–30.

Dalibor Prix, Farní kostel sv. Mikuláše, Bílovec, in: Kaliopi Chamonikola (ed.), *Od gotiky k renesanci, Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400–1550 IV. Opava*, Brno 1999, s. 31–32.

Dalibor Prix, Poznámky ke středověké architektuře kostela sv. Kříže (původně P. Marie) v Karviné 1 – Fryštátě, *Časopis Slezského muzea*, série B, XLI, 1992, s. 210–223.

Dalibor Prix, Architektura moravsko-slezského pomezí v první polovině 14. století, in: David Majer (ed.), *Král, který létal. Moravsko-slezské pomezí v kontextu středoevropského prostoru doby Jana Lucemburského* (kat. výst.), Ostrava 2011, s. 159–205.

Dalibor Prix, Středověký kostel dominikánů v Těšíně a Krakov, in: Klára Mezihoráková (ed.), *Památky Těšínského knížectví*, Praha 2016, s. 15–28.

Dalibor Prix, Kostel sv. Václava, in: Blažena Przybylová (ed.), *Ostrava. Počátky a vývoj středověkého města*, Ostrava 2017, s. 29–45.

Dalibor Prix, O slezsko-českých vztazích ve středověké architektuře doby lucemburské, in: Mateusz Kapustka (ed.), *Slezsko. Perla v České koruně. Historie, kultura, umění*, Praha 2007, s. 149–172.

Dalibor Prix, Slezsko v pozdním středověku (do roku 1490), in: Robert Antonín et al., *Slezsko v dějinách českého státu. I. Od pravěku do roku 1490*, Praha 2012, s. 261–429.

Dalibor Prix – Marek Kiecoň, Záchraný archeologický výzkum u kostela Povýšení sv. Kříže v Karviné 1 – Fryštátě v roce 2012, *Těšínsko*, LXII, č. 2, 2019, s. 73–88.

Alexandra Rebrová, *Farní kostel Povýšení sv. Kříže v Karviné – Fryštátě*, Karviná 2002.

Alexandra Rebrová, *Radnice v proměnách času*, Karviná 2008.

Bohumil Samek, *Umělecké památky Moravy a Slezska 2.*, J/N, Praha 1994.

František Sláma, *Vlastenecké putování po Slezsku: obrazy národopisné, historické a kulturní z rakouského i pruského Slezska*, Praha 1886.

Kateřina Stenclá, *Střípky z dějin Karviné*, Český Těšín, 2010.

Zygmunt Świechowski, *Architektura na Śląsku do połowy XIII. wieku. Pomniki architektury Polskiej*, sv. 2, Warszawa 1955.

Juraj Žáry, *Dvojlodové kostoly na Spiši*, Bratislava, 1986.

Seznam internetových zdrojů

Roman Lindner, *Dějiny slezského knížecího hradu a zámku Fryštát*, vydané v elektronické podobě roku 2019,
https://cs.wikisource.org/wiki/D%C4%9Bjiny_slezsk%C3%A9ho_kn%C3%AD%C5%BEec%C3%ADho_hradu_a_z%C3%A1mku_Fry%C5%A1t%C3%A1t, vyhledáno 27. 10. 2020.

<https://www.farnost-karvina.cz/index.php/o-farnosti/nase-kostely/farni-kostel-povyseni-sv-krize>, vyhledáno 5. 1. 2021.

https://polska-org.pl/508948,Wroclaw,Kosciol_sw_Krzyza_Kosciol_sw_Bartlomieja.html?photoOffset=160, vyhledáno 29. 11. 2020.

<https://medievalheritage.eu/pl/strona-glowna/zabytki/polska/wroclaw-kolegiata-sw-krzyza-i-bartlomieja/>, vyhledáno 29. 11. 2020.

https://www.archives.cz/web/resources/soka_karvina/01_prvni_zminky_o_karvine.pdf, vyhledáno 5. 1. 2021.

https://www.archives.cz/web/resources/soka_karvina/Frystat_v_archivnich_dokumentech.pdf, vyhledáno 5. 1. 2021.

<https://tesinsko4.webnode.cz/tesinsko/>, vyhledáno 5. 1. 2021.

<https://pamatkovykatalog.cz/kostel-povyseni-sv-krize-12978915>, vyhledáno 5. 1. 2021.

Seznam obrazové přílohy

1. Veduta, pohled na město Fryštát. Převzato z: Friedrich Bernard Werner, *Scenographia Silesiae*, Tab. V, Norimberk 1738, s. 23.
2. Pohled na město Fryštát. Převzato z: Friedrich Bernard Werner, *Silesia in compendio seu Topographia das ist Praesentatio und Beschreibung des Herzogthums Schlesiens* T3, IV. F. 113 b, sv. 1, 1763, s. 86.
3. Farní kostel Panny Marie (dnes Povýšení sv. Kříže) ve Fryštátě dle vzhladu v roce 1870. Převzato z: Julius Bayer, *Pamětihodnosti města Fryštátu ve Vévodství Slezském*, Vídeň 1879, s. 151.
4. Karviná – Fryštát, kostel Povýšení sv. Kříže, půdorys, 1. polovina 14. století, pozdější úpravy 1515–1530. Šrafovaním vyznačené středověké zdivo. Převzato z: Dalibor Prix, Poznámky ke středověké architektuře kostela sv. Kříže (původně P. Marie) v Karviné 1 – Fryštátě, *Časopis Slezského muzea*, série B, XLI, 1992, s. 212.
5. Karviná – Fryštát, kostel Povýšení sv. Kříže – pohled ze severu, 1. polovina 14. století, pozdější úpravy 1515–1530. Foto: Veronika Borská.
6. Karviná – Fryštát, kostel Povýšení sv. Kříže – pohled z jihozápadu, 1. polovina 14. století, pozdější úpravy 1515–1530. Foto: Veronika Borská.
7. Karviná – Fryštát, kostel Povýšení sv. Kříže – pohled z jihozápadu, 1. polovina 14. století, pozdější úpravy 1515–1530. Foto: Veronika Borská.
8. Karviná – Fryštát, kostel Povýšení sv. Kříže – pohled z jihovýchodu, 1. polovina 14. století, pozdější úpravy 1515–1530. Foto: Veronika Borská.
9. Karviná – Fryštát, kostel Povýšení sv. Kříže, severní kaple, pohled ze severovýchodu, 2. polovina 14. století. Foto: Veronika Borská.
10. Karviná – Fryštát, kostel Povýšení sv. Kříže, severní kaple, pohled ze severu, 2. polovina 14. století. Foto: Veronika Borská.
11. Karviná – Fryštát, kostel Povýšení sv. Kříže, jižní kaple, pohled ze západu, 2. polovina 15. století. Foto: Veronika Borská.
12. Karviná – Fryštát, kostel Povýšení sv. Kříže, spára mezi opěrákem (vlevo) a připojeným zdivem jižní kaple (vpravo), 2. polovina 15. století. Převzato z: Marek Kiecoň, *Karviná, Kostel Povýšení sv. Kříže* (nálezová zpráva o archeologickém výzkumu), Ostrava 2012, s. 54.
13. Karviná – Fryštát, kostel Povýšení sv. Kříže, Moravská kaple, pohled z východu, 1611–1617. Foto: Veronika Borská.
14. Karviná – Fryštát, kostel Povýšení sv. Kříže, Moravská kaple – zadržané okno, pohled ze severu, 1611–1617. Foto: Veronika Borská.
15. Karviná – Fryštát, kostel Povýšení sv. Kříže, věž, pohled ze severu, 1515–1530. Foto: Veronika Borská.
16. Karviná – Fryštát, kostel Povýšení sv. Kříže, věž s věžičkou s točitým schodištěm, pohled ze západu, 1515–1530. Foto: Veronika Borská.

17. Karviná – Fryštát, kostel Povýšení sv. Kříže, věžička s točným schodištěm, pohled ze západu, 1515–1530. Foto: Veronika Borská.
18. Karviná – Fryštát, kostel Povýšení sv. Kříže, Moravská kaple, 1611–1617. Foto: Veronika Borská.
19. Karviná – Fryštát, kostel Povýšení sv. Kříže, Moravská kaple – klenba, 1611–1617. Foto: Veronika Borská.
20. Karviná – Fryštát, kostel Povýšení sv. Kříže, západní průčelí, 1515–1530, 1. čtvrtina 19. století. Foto: Veronika Borská.
21. Karviná – Fryštát, kostel Povýšení sv. Kříže, předsíň do Moravské kaple, pohled ze severu, 1611–1617. Foto: Veronika Borská.
22. Karviná – Fryštát, kostel Povýšení sv. Kříže, schematická rekonstrukce stavu k roku 1400, varianta s nezaklenutou lodí. Převzato z: Dalibor Prix, Poznámky ke středověké architektuře kostela sv. Kříže (původně P. Marie) v Karviné 1 – Fryštátě, *Časopis Slezského muzea*, série B, XLI, 1992, s. 217.
23. Karviná – Fryštát, kostel Povýšení sv. Kříže, schematická rekonstrukce stavu k roku 1400 (dole) a k roku 1530 (nahore). Převzato z: Dalibor Prix, Poznámky ke středověké architektuře kostela sv. Kříže (původně P. Marie) v Karviné 1 – Fryštátě, *Časopis Slezského muzea*, série B, XLI, 1992, s. 220.
24. Karviná – Fryštát, kostel Povýšení sv. Kříže, jižní zeď kostela – zazděný portál, 1. polovina 14. století. Převzato z: Marek Kiecoň, *Karviná, Kostel Povýšení sv. Kříže* (nálezová zpráva o archeologickém výzkumu), Ostrava 2012, s. 58.
25. Karviná – Fryštát, kostel Povýšení sv. Kříže, jižní kaple, 2. polovina 14. století. Foto: Veronika Borská.
26. Karviná – Fryštát, kostel Povýšení sv. Kříže, severní kaple – detail lomené arkády, 2. polovina 14. století. Foto: Veronika Borská.
27. Karviná – Fryštát, kostel Povýšení sv. Kříže, severní kaple, 2. polovina 14. století. Foto: Veronika Borská.
28. Karviná – Fryštát, kostel Povýšení sv. Kříže, severní kaple – klenba, 2. polovina 14. století. Foto: Veronika Borská.
29. Karviná – Fryštát, kostel Povýšení sv. Kříže, severní kaple – detail klenby, 2. polovina 14. století. Foto: Veronika Borská.
30. Karviná – Fryštát, kostel Povýšení sv. Kříže, severní kaple – detail žeber na rozhraní polí, 2. polovina 14. století. Foto: Veronika Borská.
31. Karviná – Fryštát, kostel Povýšení sv. Kříže, severní kaple – detail klenebního žebra v prvním a druhém klenebním poli, 2. polovina 14. století. Foto: Veronika Borská.
32. Karviná – Fryštát, kostel Povýšení sv. Kříže, severní kaple – žebra prvního klenebního pole – svorník, 2. polovina 14. století. Foto: Veronika Borská.
33. Karviná – Fryštát, kostel Povýšení sv. Kříže, severní kaple – detail žeber na rozhraní polí, 2. polovina 14. století. Foto: Veronika Borská.
34. Karviná – Fryštát, kostel Povýšení sv. Kříže, základové obvodové zdivo klasicistní sakristie – dílce hruškových klenebních žeber, 2. polovina 15. století.

Převzato z: Marek Kiecoň, Karviná, Kostel Povýšení sv. Kříže (nálezová zpráva o archeologickém výzkumu), Ostrava 2012, s. 53.

35. Karviná – Fryštát, kostel Povýšení sv. Kříže, východní stěna severní kaple – zazděné okno, 2. polovina 14. století. Foto: Veronika Borská.
36. Karviná – Fryštát, kostel Povýšení sv. Kříže, interiér presbytáře, 1. polovina 14. století. Foto: Veronika Borská.
37. Karviná – Fryštát, kostel Povýšení sv. Kříže, nároží klasicistní sakristie – fragment klínového vyžlabeného žebra, 1. polovina 14. století. Převzato z: Dalibor Prix – Marek Kiecoň, Záchranný archeologický výzkum u kostela Povýšení sv. Kříže v Karviné 1 – Fryštátě v roce 2012, *Těšínsko*, LXII, č. 2, 2019, s. 79.
38. Karviná – Fryštát, kostel Povýšení sv. Kříže, točité schodiště, 1515–1530. Foto: Veronika Borská.
39. Karviná – Fryštát, kostel Povýšení sv. Kříže, nadzemní obvodové zdivo klasicistní sakristie – fragment gotické fíaly, 2. polovina 15. století. Převzato z: Marek Kiecoň, *Karviná, Kostel Povýšení sv. Kříže* (nálezová zpráva o archeologickém výzkumu), Ostrava 2012, s. 53.
40. Karviná – Fryštát, kostel Povýšení sv. Kříže, portál v severní kapli, 1515–1530. Foto: Veronika Borská.
41. Karviná – Fryštát, kostel Povýšení sv. Kříže, portál v severní kapli, 1515–1530. Vytvořeno v grafickém editoru podle předlohy. Převzato z: Dalibor Prix, Poznámky ke středověké architektuře kostela sv. Kříže (původně P. Marie) v Karviné 1 – Fryštátě, *Časopis Slezského muzea*, série B, XLI, 1992, s. 214.
42. Karviná – Fryštát, kostel Povýšení sv. Kříže, portál v severní kapli – detail prutů, 1515–1530. Foto: Veronika Borská.
43. Karviná – Fryštát, kostel Povýšení sv. Kříže, portál v severní kapli – profil ostění, 1515–1530. Vytvořeno v grafickém editoru podle předlohy. Převzato z: Dalibor Prix, Poznámky ke středověké architektuře kostela sv. Kříže (původně P. Marie) v Karviné 1 – Fryštátě, *Časopis Slezského muzea*, série B, XLI, 1992, s. 214.
44. Karviná – Fryštát, kostel Povýšení sv. Kříže, portál v severní kapli – detail soklů, 1515–1530. Foto: Veronika Borská.
45. Karviná – Fryštát, kostel Povýšení sv. Kříže, umístění pozdně gotických portálů v kostele, 1515–1530. Půdorys převzat z: Dalibor Prix, Poznámky ke středověké architektuře kostela sv. Kříže (původně P. Marie) v Karviné 1 – Fryštátě, *Časopis Slezského muzea*, série B, XLI, 1992, s. 212.
46. Karviná – Fryštát, kostel Povýšení sv. Kříže, portál do věžičky, 1515–1530. Foto: Veronika Borská.
47. Karviná – Fryštát, kostel Povýšení sv. Kříže, portál do věžičky, 1515–1530. Vytvořeno v grafickém editoru. Autor: Veronika Borská.
48. Karviná – Fryštát, kostel Povýšení sv. Kříže, portál z točitého schodiště do prvního patra věže, 1515–1530. Foto: Veronika Borská.
49. Karviná – Fryštát, kostel Povýšení sv. Kříže, portál z točitého schodiště do prvního patra věže, 1515–1530. Vytvořeno v grafickém editoru podle předlohy. Převzato z: Dalibor Prix, Poznámky ke středověké architektuře kostela sv. Kříže

- (původně P. Marie) v Karviné 1 – Fryštátě, *Časopis Slezského muzea*, série B, XLI, 1992, s. 215. Autor: Veronika Borská.
50. Karviná – Fryštát, kostel Povýšení sv. Kříže, portál z točitého schodiště do prvního patra věže – detail segmentového pasu, 1515–1530. Foto: Veronika Borská.
51. Karviná – Fryštát, kostel Povýšení sv. Kříže, portál z točitého schodiště do prvního patra věže, profil ostění, 1515–1530. Vytvořeno v grafickém editoru podle předlohy. Převzato z: Dalibor Prix, Poznámky ke středověké architektuře kostela sv. Kříže (původně P. Marie) v Karviné 1 – Fryštátě, *Časopis Slezského muzea*, série B, XLI, 1992, s. 215. Autor: Veronika Borská.
52. Karviná – Fryštát, kostel Povýšení sv. Kříže, portál z točitého schodiště do prvního patra věže – detail prutů, 1515–1530. Foto: Veronika Borská.
53. Karviná – Fryštát, kostel Povýšení sv. Kříže, východní stěna severní kaple – nástěnné malby, legenda ze života sv. Kateřiny, kolem 1450–1460.
54. Karviná – Fryštát, kostel Povýšení sv. Kříže, východní stěna severní kaple – nástěnné malby, schematický přehled výjevů z legendy ze života sv. Kateřiny.
Autor: Veronika Borská.
55. Karviná – Fryštát, kostel Povýšení sv. Kříže, západní stěna severní kaple – nástěnné malby, legenda ze života sv. Barbory, kolem 1450–1460. Foto: Veronika Borská.
56. Karviná – Fryštát, kostel Povýšení sv. Kříže, západní stěna severní kaple – nástěnné malby, schematický přehled výjevů legendy ze života sv. Barbory.
Autor: Veronika Borská.
57. Karviná – Fryštát, kostel Povýšení sv. Kříže, východní stěna severní kaple – nástěnné malby legendy ze života sv. Barbory, detail, kolem 1450–1460. Foto: Veronika Borská.
58. Těšín, dominikánský kostel Maří Magdalény, půdorys, schematická rekonstrukce stavu k roku 1350. Převzato z: Dalibor Prix, Poznámky ke středověké architektuře kostela sv. Kříže (původně P. Marie) v Karviné 1 – Fryštátě, *Časopis Slezského muzea*, série B, XLI, 1992, s. 218.
59. Vratislav, dominikánský kostel sv. Vojtěcha, půdorys, schematická rekonstrukce stavu k roku 1350. Převzato z: Dalibor Prix, Poznámky ke středověké architektuře kostela sv. Kříže (původně P. Marie) v Karviné 1 – Fryštátě, *Časopis Slezského muzea*, série B, XLI, 1992, s. 218.
60. Krakov, minoritský kostel sv. Františka, půdorys, rekonstrukce stavu k roku 1290. Převzato z: Dalibor Prix, Středověký kostel dominikánů v Těšíně a Krakov, in: Klára Mezihoráková (ed.), *Památky Těšínského knížectví*, Praha 2016, s. 22.
61. Vratislav, dominikánský kostel sv. Kříže a Bartoloměje, půdorys, schematická rekonstrukce stavu dolního kostela sv. Bartoloměje k roku 1350. Převzato z: Dalibor Prix, Poznámky ke středověké architektuře kostela sv. Kříže (původně P. Marie) v Karviné 1 – Fryštátě, *Časopis Slezského muzea*, série B, XLI, 1992, s. 218.
62. Bílovec, půdorys, kostel sv. Mikuláše, 20. a 30. léta 14. století, 1. čtvrtina 15. století, poč. 16. století. Převzato z: Dalibor Prix, Architektura, Katalog 001–016, in: Kaliopi Chamonikola (ed.), *Od gotiky k renesanci, Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400–1550*, IV. Opava, Brno 1999. s. 32.

Obrazová příloha

1.

Veduta, pohled na město Fryštát, 1. polovina 18. století

2.

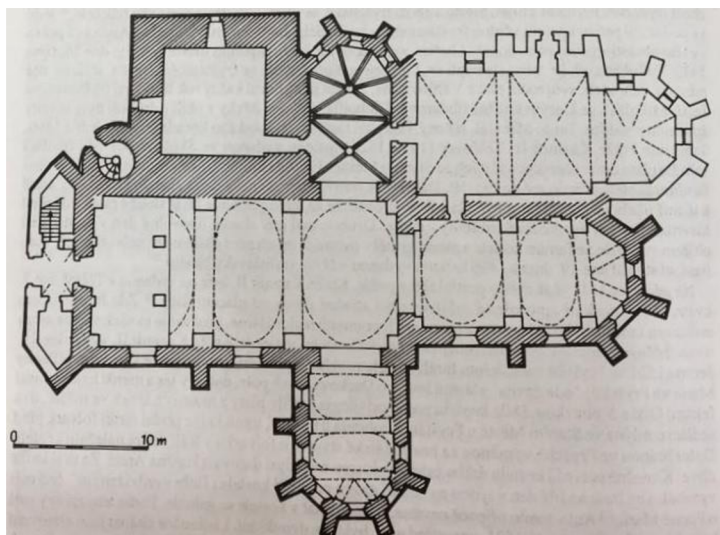
Pohled na město Fryštát, 1. pol. 18. století

3.

Farní kostel ve Fryštátě, 1870

4.

Karviná – Fryštát, kostel Povýšení sv. Kříže, půdorys,
1. polovina 14. století, pozdější úpravy 1515–1530

5.

Karviná – Fryštát, kostel Povýšení sv. Kříže
– pohled ze severu, 1. polovina 14. století,
pozdější úpravy 1515–1530

6.

Karviná – Fryštát, kostel Povýšení sv. Kříže –
pohled z jihozápadu, 1. polovina 14. století,
pozdější úpravy 1515–1530

7.

Karviná – Fryštát, kostel Povýšení sv. Kříže –
pohled z jihu, 1. polovina 14. století,
pozdější úpravy 1515–1530

8.

Karviná – Fryštát, kostel Povýšení sv. Kříže –
pohled z jihovýchodu, 1. polovina 14. století,
pozdější úpravy 1515–1530

9.

Karviná – Fryštát, kostel Povýšení sv. Kříže, severní kaple, pohled ze severovýchodu, 2. polovina 14. století

10.

Karviná – Fryštát, kostel Povýšení sv. Kříže, severní kaple, pohled ze severu, 2. polovina 14. století

11.

Karviná – Fryštát, kostel Povýšení sv. Kříže,
jižní kaple, pohled ze západu,
1. čtvrtina 15. století

12.

Karviná – Fryštát, kostel Povýšení
sv. Kříže, spára mezi opěrákem
(vlevo) a připojeným zdivem jižní
kaple (vpravo), 1. čtvrtina 15. století

13.

Karviná – Fryštát, kostel Povýšení
sv. Kříže, Moravská kaple,
pohled z východu, 1611–1617

14.

Karviná – Fryštát, kostel Povýšení
sv. Kříže, Moravské kaple, zadržané
okno, pohled ze severu, 1611–1617

15.

Karviná – Fryštát, kostel Povýšení sv. Kříže, věž, pohled ze severu, 1515–1530

16.

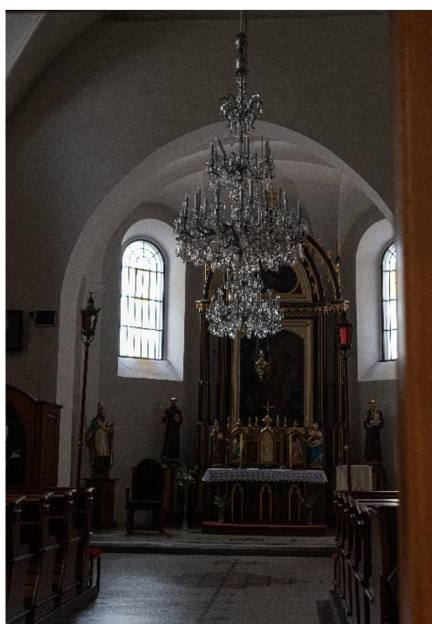
Karviná – Fryštát, kostel Povýšení sv. Kříže, věž s věžičkou s točitým schodištěm, pohled ze západu, 1515–1530

17.

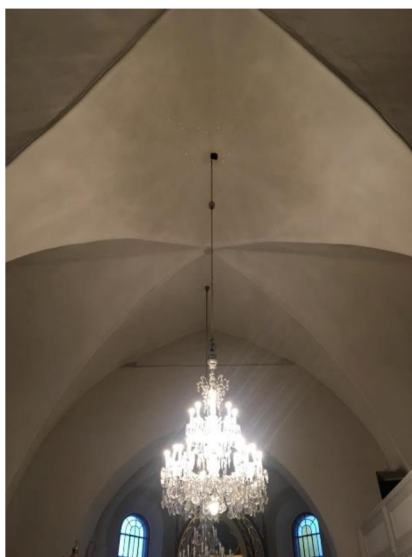
Karviná – Fryštát, kostel Povýšení sv. Kříže, portál do věžičky, 1515–1530

18.

Karviná – Fryštát, kostel Povýšení sv. Kříže, Moravská kaple, 1611–1617

19.

Karviná – Fryštát, kostel Povýšení sv. Kříže, Moravská kaple – klenba, 1611–1617

20.

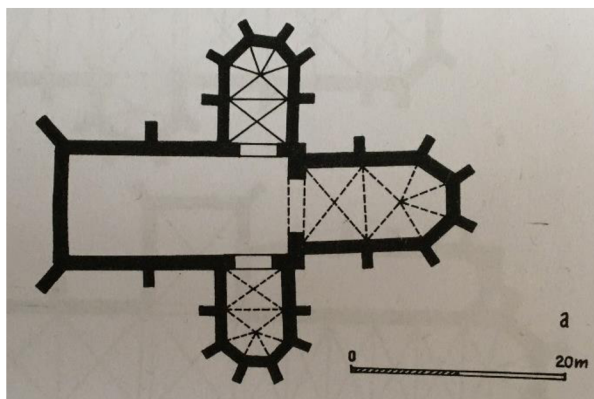
Karviná – Fryštát, kostel Povýšení sv. Kříže, západní průčelí, 1515–1530, 1. čtvrtina 19. století

21.

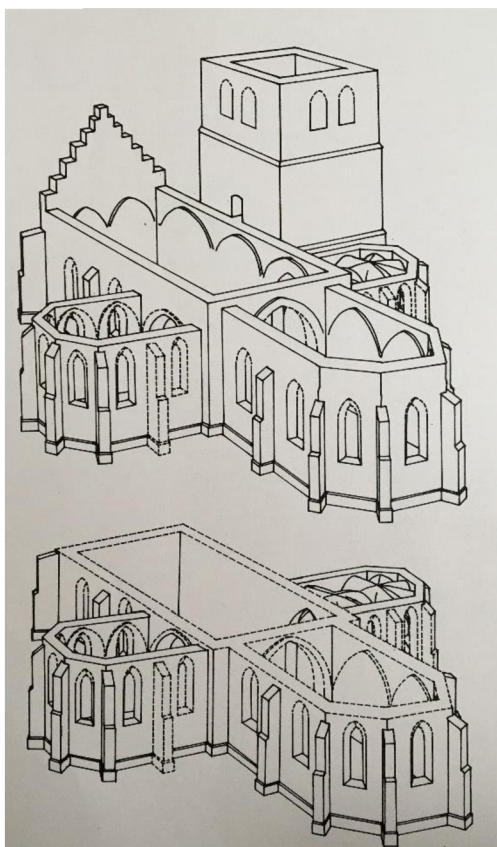
Karviná – Fryštát, kostel Povýšení sv. Kříže, předsíň do Moravské kaple, pohled ze severu, 1611–1617

22.

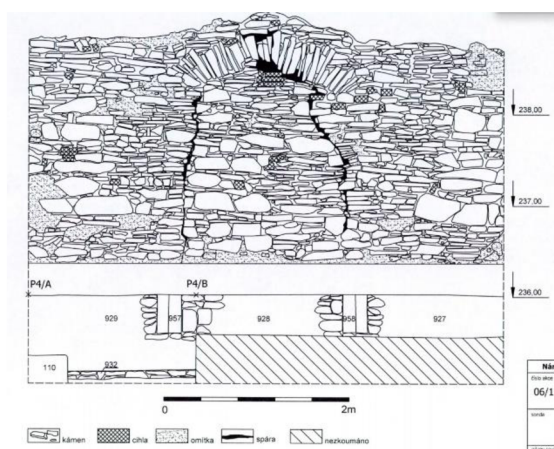
Karviná – Fryštát, kostel Povýšení sv. Kříže, schematická rekonstrukce stavu k roku 1400, varianta s nezaklenutou lodí

23.

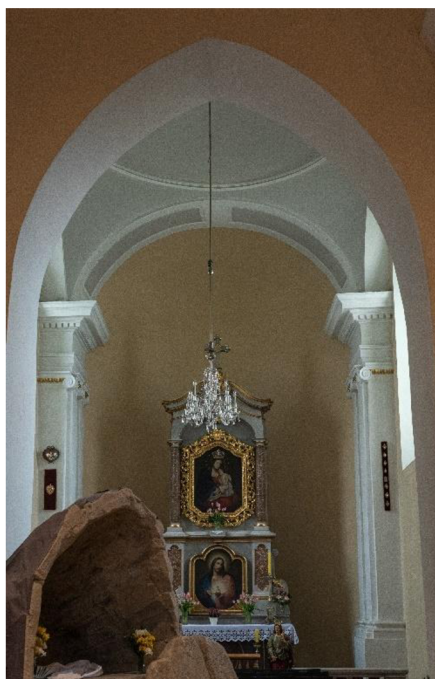
Karviná – Fryštát, kostel Povýšení sv. Kříže, schematická rekonstrukce stavu k roku 1400 (dole) a k roku 1530 (nahore)

24.

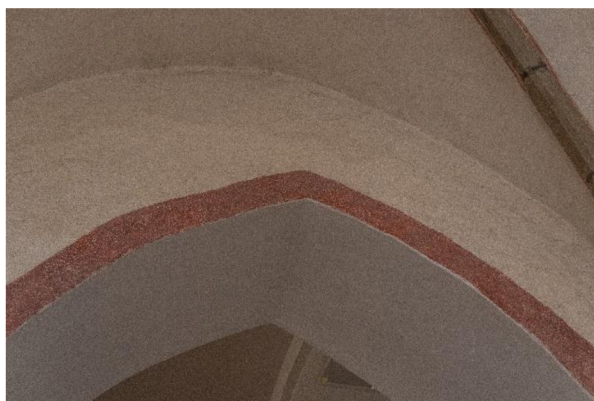
Karviná – Fryštát, kostel Povýšení sv. Kříže, jižní zeď kostela – zadděný portál, 1. čtvrtina 14. století, ale možno i 1325–1350

25.

Karviná – Fryštát, kostel Povýšení sv. Kříže, jižní kaple, 1. čtvrtina 15. století

26.

Karviná – Fryštát, kostel Povýšení sv. Kříže, severní kaple – detail lomené arkády, 2. polovina 14. století

29.

Karviná – Fryštát, kostel Povýšení sv. Kříže, severní kaple, 2. polovina 14. století

28.

Karviná – Fryštát, kostel Povýšení sv. Kříže, severní kaple – detail klenby, 2. polovina 14. století

31.

Karviná – Fryštát, kostel Povýšení sv. Kříže, severní kaple – klenba, 2. polovina 14. století

30.

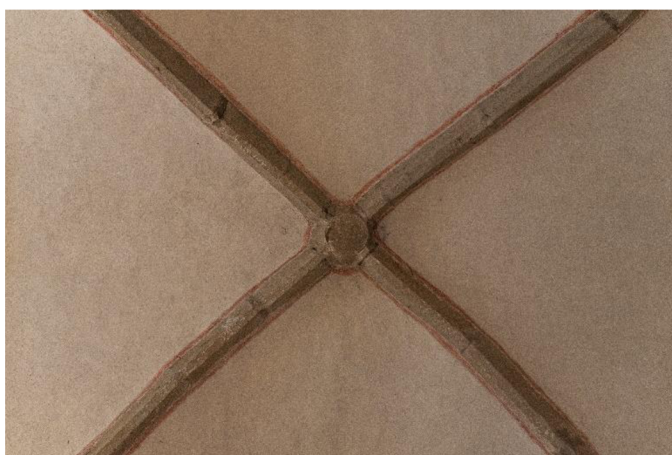

Karviná – Fryštát, kostel Povýšení sv. Kříže, severní kaple – detail žeber na rozhraní polí, 2. polovina 14. století

Karviná – Fryštát, kostel Povýšení sv. Kříže, severní kaple – detail žebra v prvním a druhém klenebním poli, 2. polovina 14. století

32.

Karviná – Fryštát, kostel Povýšení sv. Kříže, severní kaple – žebra prvního klenebního pole – svorník detail, 2. polovina 14. století

33.

Karviná – Fryštát, kostel Povýšení sv. Kříže, severní kaple – detail žeber na rozhraní polí, 2. polovina 14. století

34.

Karviná – Fryštát, kostel Povýšení sv. Kříže, základové obvodové zdivo klasicistní sakristie – dílce hruškových klenebních žeber, 2. polovina 15. století

35.

Karviná – Fryštát, kostel Povýšení sv. Kříže, východní stěna severní kaple – zadržané okno, 2. polovina 14. století

36.

Karviná – Fryštát, kostel Povýšení sv. Kříže, interiér presbytáře, 1. polovina 14. století

37.

Karviná – Fryštát, kostel Povýšení sv. Kříže,
nároží klasicistní sakristie, fragment klínového
vyžlabeného žebra, 1. polovina 14. století.

38.

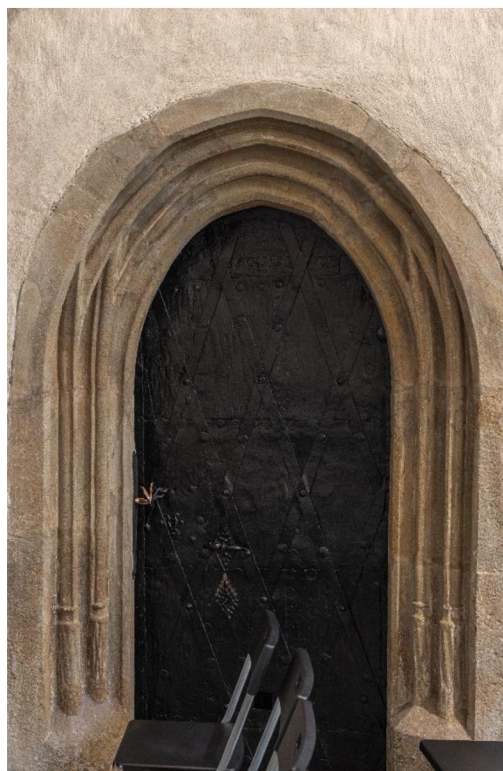
Karviná – Fryštát, kostel Povýšení
sv. Kříže, točité schodiště,
1515–1530.

39.

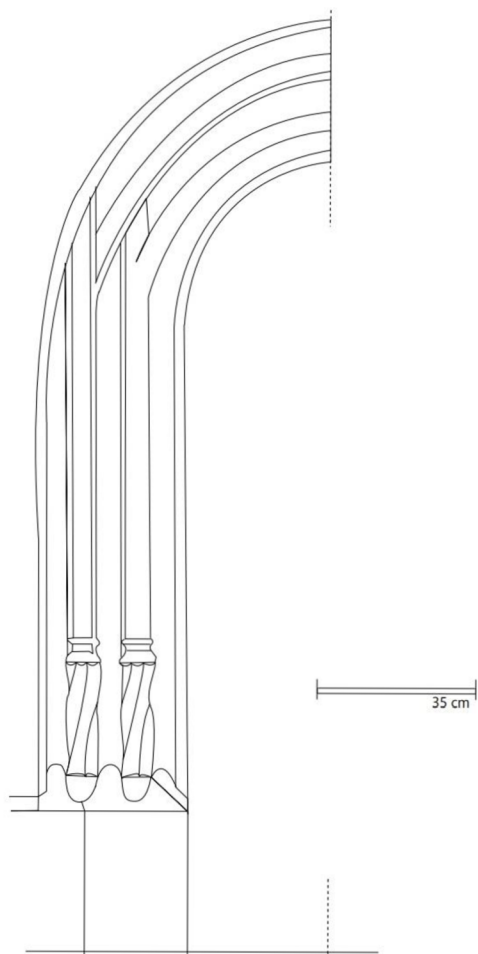
Karviná – Fryštát, kostel Povýšení sv. Kříže, nadzemní obvodové zdivo klasicistní sakristie – fragment gotické fiály, 2. polovina 15. století

40.

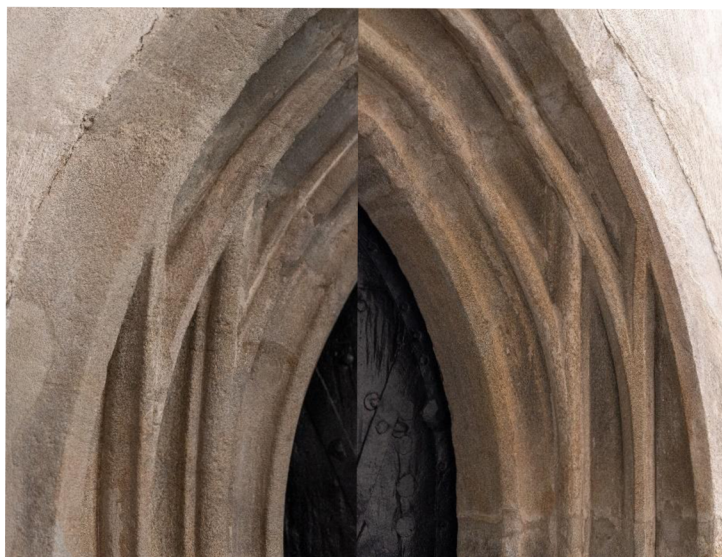
Karviná – Fryštát, kostel Povýšení sv. Kříže, portál v severní kapli, 1515–1530

41.

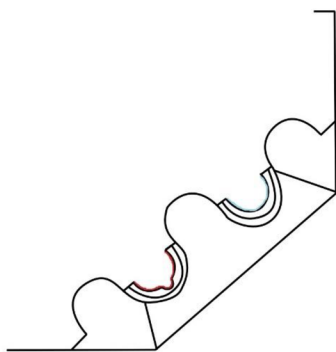
Karviná – Fryštát, kostel Povýšení sv. Kříže,
portál v severní kapli, 1515–1530

42.

Karviná – Fryštát, kostel Povýšení sv. Kříže,
portál v severní kapli – detail prutů, 1515–1530

43.

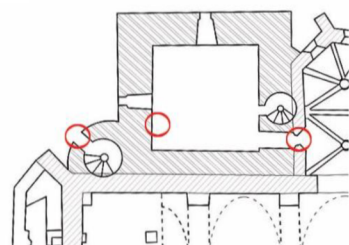
Karviná – Fryštát, kostel Povýšení sv. Kříže, portál v severní kapli – profil ostění, 1515–1530

44.

Karviná – Fryštát, kostel Povýšení sv. Kříže, portál v severní kapli – detail soklů, 1515–1530

45.

Karviná – Fryštát, kostel
Povýšení sv. Kříže, umístění
pozdně gotických portálů
v kostele, 1515–1530

Karviná – Fryštát, kostel Povýšení
sv. Kříže, portál do věžičky, 1515–1530

46.

47.

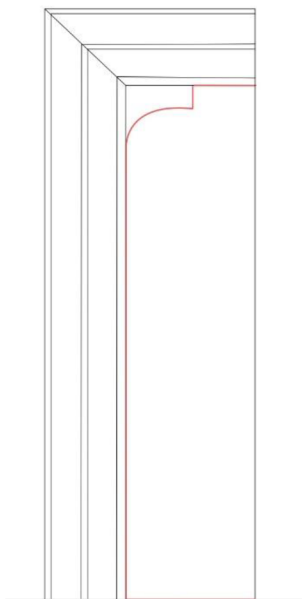
Karviná – Fryštát, kostel
Povýšení sv. Kříže,
portál do věžičky, 1515–1530

48.

Karviná – Fryštát, kostel Povýšení
sv. Kříže, portál z točitého
schodiště do prvního patra věže,
1515–1530

49.

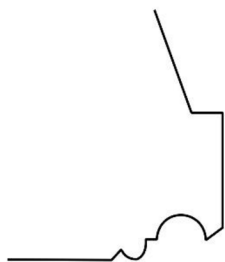
Karviná – Fryštát, kostel
Povýšení sv. Kříže, portál
z točitého schodiště
do prvního patra věže,
1515–1530

50.

Karviná – Fryštát, kostel Povýšení sv. Kříže,
portál z točitého schodiště do prvního patra
věže – detail segmentového pasu, 1515–1530

51.

Karviná – Fryštát, kostel
Povýšení sv. Kříže, portál
z točitého schodiště do
prvního patra věže – profil
ostění, 1515–1530

52.

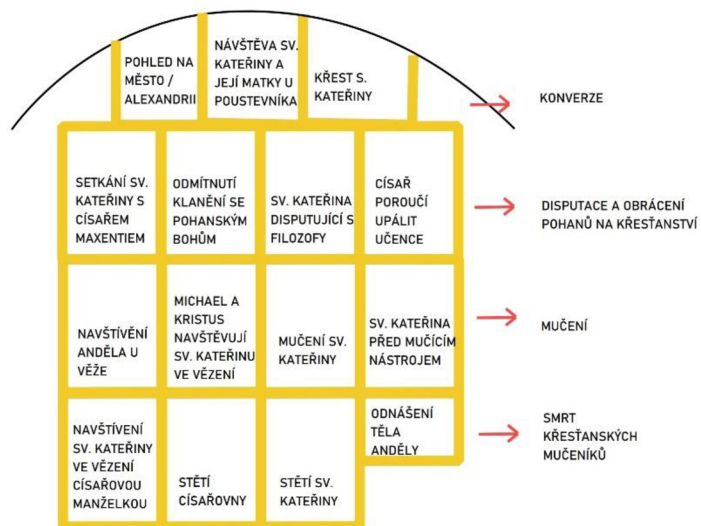
Karviná – Fryštát, kostel
Povýšení sv. Kříže, portál
z točitého schodiště do prvního
patra věže – detail prutů,
1515–1530

53.

Karviná – Fryštát, kostel Povýšení sv. Kříže, východní stěna severní kaple, nástěnné malby, legenda ze života sv. Kateřiny, kolem 1450–1460

54.

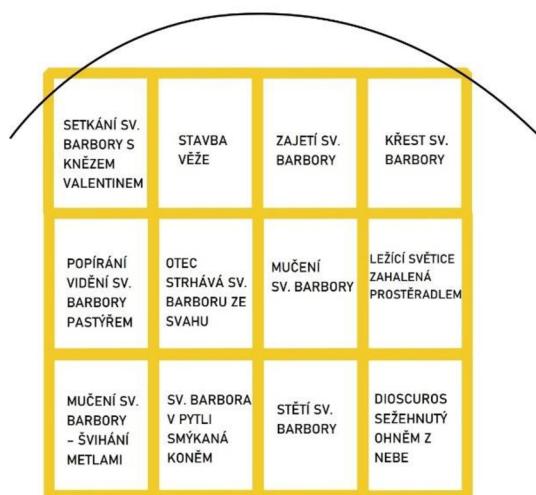
Karviná – Fryštát, kostel Povýšení sv. Kříže, východní stěna severní kaple, nástěnné malby, schematický přehled výjevů legendy ze života sv. Kateřiny.

55.

Karviná – Fryštát, kostel Povýšení sv. Kříže, západní stěna severní kaple – nástěnné malby, legenda ze života sv. Barbory, kolem 1450–1460

56.

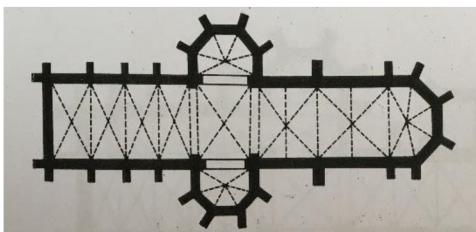
Karviná – Fryštát, kostel Povýšení sv. Kříže, západní stěna severní kaple – nástěnné malby, schematický přehled výjevů legendy ze života sv. Barbory

57.

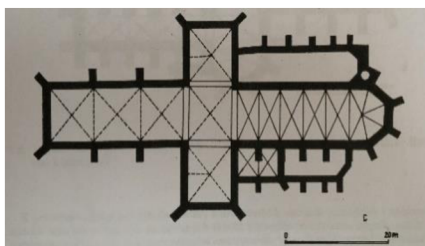
Karviná – Fryštát, kostel Povýšení sv. Kříže, východní stěna severní kaple, nástěnné malby legendy ze života sv. Barbory, detail, kolem 1450–1460

58.

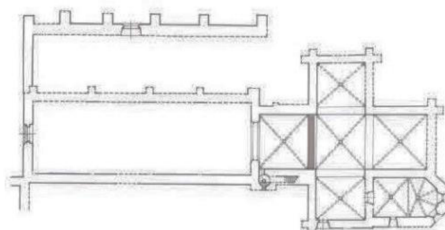
Těšín, dominikánský kostel Maří Magdalény, půdorys, schematická rekonstrukce stavu k roku 1350

59.

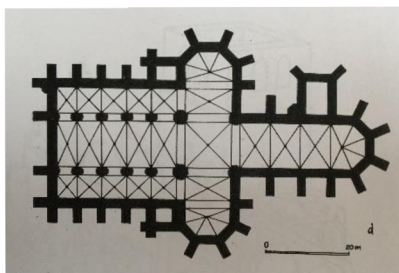
Vratislav, dominikánský kostel
sv. Vojtěcha, půdorys, schematická
rekonstrukce stavu půdorysu
k roku 1350

60.

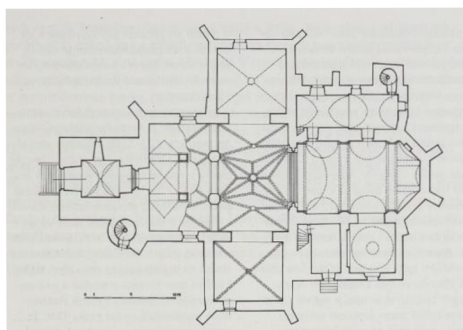
Krakov, minoritský kostel sv. Františka,
půdorys, rekonstrukce půdorysu k roku 1290

61.

Vratislav, dominikánský kostel sv. Kříže a Bartoloměje, půdorys, schematická rekonstrukce stavu dolního kostela sv. Bartoloměje k roku 1350

62.

Bílovec, kostel sv. Mikuláše, půdorys, 20. a 30. léta 14. století, 1. čtvrtina 15. století, počátek 16. století

Anotace

Jméno a příjmení:	Veronika Borská
Katedra:	Katedra dějin umění
Vedoucí práce:	Mgr. Petr Čehovský, Ph.D.
Rok obhajoby:	2021
Název práce:	Gotická architektura kostela Povýšení sv. Kříže v Karviné – Fryštátě
Název v angličtině:	Gothic Architecture of the Church of the Exaltation of the Holy Cross in Karviná – Fryštát
Anotace práce:	Bakalářská práce je zaměřena na gotickou sakrální architekturu kostela Povýšení sv. Kříže v Karviné – Fryštátě. Zabývá se zčásti i dochovanou pozdně gotickou architektonickou sochařskou tvorbou. V práci je nastíněna historie města Fryštát ve 13.–16. století, stavební vývoj kostela a také vlivy a komparace kostela v kontextu oblasti severní Moravy, Malopolska a zbylých částí Slezska.
Klíčová slova:	Slezsko, Fryštát, Těšín, sakrální, architektura, středověk, kostel, Povýšení sv. Kříže, gotika, pozdní gotika
Anotace v angličtině:	The bachelor thesis is focuses on gothic sacral architecture of the Church of the Exaltation of the Holy Cross in Karviná-Fryštát. Also it refers to preserved late gothic architectural sculpture. Thesis includes history of the town from the 13th century to the early 16th and also history of the church and the influences and comparisons of the church in the context of the area of northern Moravia, Lesser Poland and the rest parts of Silesia.
Klíčová slova v angličtině:	Silesia, Fryštát, Těšín, sacral, architecture, middle ages, church, Exaltation of the Holy Cross, gothic, late gothic
Přílohy k vázané práci:	Obrazová příloha (31 stran), vložené CD
Rozsah práce:	72 stran; 66 637 znaků
Jazyk práce:	Český